

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Факультет історії, політології та міжнародних відносин

Кафедра історії України

**НАУКОВО-ВИДАВНИЧА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО**

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 6 курсу, групи 621
Спеціальності 032 Історія та археологія
Джумара Тетяна Петрівна
Керівник: к.і.н., доц. Герегова С.В.

Рецензент: _____
_____

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № 3

від 24 листопада 2021 р.

Зав. кафедри _____ проф. Ботушанський В.М.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО СВИТОГЛЯДУ О. БАРВІНСЬКОГО	11
1.1. Становлення особистості та громадянської позиції.....	11
1.2. Просвітницька активність: ідеї та практика	17
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМНА ТЕМАТИКА ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ О. БАРВІНСЬКОГО	46
2.1. Культурна проблематика як предмет творчості.....	46
2.2. Фахові засади української журналістики.....	55
РОЗДІЛ 3. ВИДАВНИЧА ТА РЕДАКТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВЦЯ	66
3.1. Видавнича практика. Проекти «Правда» і «Діло».....	66
3.2. Редакторська діяльність.....	85
ВИСНОВКИ	97
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	101
ДОДАТКИ	112

ВСТУП

*...Життя його ціле, від літ молодости
і до послідньої хвили, се вірна служба
Христу і своєму українському народові!
...Се личність велика, знаменна, знана із-за
невсипучої праці і всесторонньої діяльності!*

(З поминального слова о. Дем'яна Лопатинського
на похороні Олександра Барвінського)

Актуальність. Після здобуття Україною незалежності ми отримали можливість, повною мірою звернутися до вивчення життя та діяльності людей, які були організаторами й безпосередніми учасниками боротьби за національну державу. Питання персоніфікації історії, дослідження життєвого шляху, діяльності та творчої спадщини визначних її діячів стали одним із важливих завдань сучасної історичної науки. Увагу науковців привертають, передусім, імена тих представників української історії та культури, діяльність та творчість яких у роки панування тоталітарної системи на українських землях фальшувалась чи взагалі була вилучена з наукового та суспільного обігу.

До кола таких діячів, які перебували на передовій боротьби за національне визволення та культурний розвиток західноукраїнських земель, належав Олександр Барвінський. Він був активним учасником студентського руху в Галичині, організатором просвітницького руху, депутатом Галицького сейму і Віденського парламенту, членом уряду ЗУНР. На жаль, в сучасній історичній науці практично відсутні комплексні дослідження, які б вповні висвітлювали його громадсько-просвітницьку діяльність та творчу спадщину, яка відображає його наукові інтереси. Тому нагальною є потреба провести об'єктивне та виважене дослідження просвітницької та видавничої діяльності науковця О. Барвінського, довести значення його наполегливої праці у суспільно-політичному житті західноукраїнських земель наприкінці XIX – першій чверті XX ст., а також показати доцільність використання прикладу його громадсько-

просвітницької праці на сучасному етапі національно-державної розбудови в Україні.

Об'єктом дослідження є постать О. Барвінського як суб'єкта соціокультурного, наукового, громадського простору Галичини середини ХІХ – першої чверті ХХ ст.

Предметом дослідження є громадсько-просвітницька, науково-видавнича діяльність та творча спадщина О. Барвінського, а також ті аспекти приватного і публічного життя, котрі впливали на становлення його громадянської позиції та дослідницького досвіду.

Хронологічні межі роботи охоплюють середину ХІХ – першу чверть ХХ ст., що визначаються роками життя О. Барвінського (1847–1926 рр.) та обумовлюються часом, на який припала його найбільш активна науково-видавнича та громадсько-культурницька діяльність.

Територіальні рамки дослідження окреслені межами, що пов'язані із життям, громадською та науковою діяльністю О. Барвінського. Насамперед, це територія Східної Галичини та Поділля.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі опрацьованого комплексу джерел, сучасних методологічних підходів, досягнень історіографії об'єктивно дослідити формування громадянської позиції О. Барвінського, його громадсько-просвітницьку, видавничу й редакторську діяльність; наукову, публіцистичну творчу спадщину, визначивши його місце і роль в українському національно-культурному розвитку.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- проаналізувати формування світогляду і громадянської позиції О. Барвінського;
- з'ясувати громадсько-просвітницьку діяльність О. Барвінського та її значення для подальшого розвитку української національної ідеї;
- розглянути особливості публіцистичної діяльності О. Барвінського;

– проаналізувати діяльність О. Барвінського як редактора та визначити засади його видавничої практики;

– дослідити творчу спадщину вченого, визначивши її роль у процесі національно-культурного розвитку українського народу.

Історіографія дослідження. Наукова та видавнича діяльність Олександра Барвінського в силу його активної громадсько-політичної діяльності, отримала різноманітну оцінку серед своїх сучасників та нащадків. Серед них слід відзначити праці В. Будзиновського[10], в яких він охарактеризував політичну діяльність О. Барвінського у контексті протистояння галицьких москвофілів із народовцями, подав загальну оцінку політичного становища на українських землях Східної Галичини наприкінці ХІХ століття. Ці роботи дозволяють певною мірою визначити місце і роль О. Барвінського у політичному та культурному житті галицьких українців.

До біографічної розвідки, яка містить аналіз наукової діяльності О. Барвінського у громадсько-просвітницькій та політичній сфері належить робота І. Левицького[25]. У ній, зокрема, з'ясовано внесок О. Барвінського в національно-культурний розвиток Прикарпаття.

До сучасників О. Барвінського, які давали свою оцінку його діяльності слід віднести К. Студинського. В своїй праці, присвяченій Науковому товариству імені Шевченка[46], автор наголошував на визначній праці О. Барвінського для товариства, підкреслював його роль у розвитку НТШ. К. Студинський протягом багатьох років залишався соратником і другом О. Барвінського, про що свідчить їхнє листування.

По-іншому О. Барвінського оцінював у своїх роботах І. Франко. Справа в тому, що між цим двома визначними громадсько-політичними діячами склалися непрості міжособистісні стосунки, що на початку ХХ ст. трансформувалися у відверте протистояння, та свого роду конфлікт. Очевидно, цим і можна пояснити гостру критику Каменярем суспільно-політичних поглядів О. Барвінського[58].

Щодо радянської історіографії, то ім'я О. Барвінського вона відзначала тавром «українського буржуазного націоналізму». Його діяльність і заслуги перед українським народом зазвичай трактувались як «антинародні». Яскравим підтвердженням цьому стала робота В. Беляєва та М. Рудницького[8]. Автори через памфлети «викривали антинародний шлях українського націоналізму», на який, за прикладом батька, встали сини О. Барвінського. Сам Олександр був названий «вірним охоронцем інтересів австрійської монархії на сході Галичини». У роки радянської влади родина Барвінських зазнала утисків, і лише за часів незалежної України було визнано їхню діяльність як визначну в історії нашої держави.

Певні аспекти громадсько-просвітницької діяльності О. Барвінського знайшли своє відображення у працях науковців української діаспори. Насамперед, слід відзначити роботу українського історика, уродженця Тернополя, М. Чубатого, в якій він значну увагу приділив діяльності О. Барвінського на Тернопільщині[66]. Серед українських дослідників Тернопілля в діаспорі слід відзначити праці В. Задорожного[18], А. Кордуби[23], В. Лисого[27], праці котрих увійшли до регіонального збірника Тернопільщини у 3-х частинах, що вийшли у Філадельфії (США) впродовж 1970 – 1983 рр.

З початком 1990-х років розпочинається новий період у розвитку української історіографії, позначений якісно новим підходом до вивчення історичного минулого. В часи незалежної України громадсько-просвітницька, політична діяльність і наукова спадщина О. Барвінського стала об'єктом багатьох досліджень. Це обумовлено насамперед можливістю широкого використання архівних матеріалів, тогочасних періодичних видань та літератури.

Серед плеяди молодих науковців, які у своїх дослідженнях торкаються питань щодо вивчення постаті О. Барвінського виокремлюються праці О. Аркуші, М. Мудрого, І. Чорновола, Б. Гречина, О. Кравець, І. Куцого та ін.

Так, О. Аркуша [1] висвітлює політичну діяльність О. Барвінського, його роль у національному русі Галичини. Важливою для вивчення політичних настроїв у середовищі тогочасної інтелігенції є спільна праця О. Аркуші та М. Мудрого «Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ століття: генеза, етапи розвитку, світогляд» [2], в якій найбільш ґрунтовно викладено наукову концепцію русофільства як суспільно-політичного та ідейно-світоглядного феномена.

Представляють інтерес також стаття М. Мудрого «Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми» [28] та історіографічний огляд стану вивчення галицького русофільства у сучасній науці [29]. Загалом, у працях О. Аркуші та М. Мудрого чітко зображено ідейні настрої тогочасного суспільства, ті конфронтації, які відбувалися в середовищі галицької інтелігенції, зокрема між русофілами і народовцями.

І. Чорновол, досліджуючи польсько-українську угоду, в своїй праці «Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр.: генеза, перебіг подій, наслідки» розкрив деякі аспекти політичної діяльності О. Барвінського, зокрема, розробку і підтримку політики «нової ери» [59]. Численні статті науковець приділив висвітленню політичної позиції О. Барвінського, його «політичного реалізму» та «прагматизму» [60]. Великий внесок зробив І. Чорновол у дослідженні та підготовці до друку неопублікованої частини «Споминів з мого життя» О. Барвінського. Окремі розділи мемуарів були надруковані його заходами [61]. Цінною в історіографічному значенні є стаття науковця «Політичні аспекти народницької історіографії: від М. Костомарова до М. Грушевського» [63]. У своїх працях І. Чорновол відводив провідну роль О. Барвінському у політичному житті Східної Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Літературознавчу та культурологічну діяльність О. Барвінського, його роль і значення у національно-культурному відродженні українських земель висвітлили у своїх працях А. Кліш [19], О. Кравець [20-21].

Педагогічний аспект діяльності О. Барвінського відображено у роботі Б. Гречина[13], який на основі педагогічних праць О. Барвінського розкрив погляди останнього щодо ролі й місця рідної мови в навчанні й вихованні молоді. Цікаво, що стараннями Б. Гречина була надрукована рукописна праця О. Барвінського «Тарас Шевченко – апостол правди і науки: учитель людства: Спроба педагогічно-наукової розвідки» (2001), сама назва якої свідчила про неабиякий авторитет Т. Шевченка на О. Барвінського.

Серед досліджень, в яких розкриті деякі аспекти наукової діяльності О. Барвінського, слід відзначити роботи І. Куцого. В контексті свого дослідження «Українська науково-історична думка Галичини (1830 – 1894 рр.): рецепція національної історії» [24] автор проаналізував основні історичні праці вченого, на основі яких виявив його історіографічну концепцію.

Значну роль у вивченні життя й діяльності О. Барвінського відіграли праці Стефанії Павлишин, професорки Львівської консерваторії ім. Миколи Лисенка. У своїй монографії під назвою «Олександр Барвінський», присвяченій 150-річчю від дня народження О. Барвінського [31], вона подає біографію відомого діяча, в якій детально розкриває львівський період його діяльності, робить акцент на його політичній кар'єрі. Окремо слід виділити також її дослідження славетного роду Барвінських, серед нащадків якого і сама С. Павлишин [32].

Звертають на себе увагу також окремі публікації про постать О. Барвінського дослідника О. Романіва. Цікавим є його доробок про діяльність вченого в НТШ, де автор наголошує на провідній ролі останнього у перетворенні товариства з літературного у наукове, а також визначає його внесок у розвиток НТШ[33].

Внесок О. Барвінського в національно-культурне відродження західноукраїнських земель наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., розглядає у своїх статтях О. Гриб [14-16], роблячи акцент на діяльності О. Барвінського

на Тернопіллі. Цю інформацію розширює у своїй праці краєзнавець І. Герета [12].

Цікавий матеріал, що стосується проблематики нашого дослідження, міститься у низці праць дослідниці С. Романюк: у статті «Олександр Барвінський (1848-1927) - творець нової концепції української національної школи» вона аналізує увагу О. Барвінського до освітніх проблем українців наприкінці XIX – на початку XX ст. [36], а в праці «Функціонуючий мозок суспільности»: думки Олександра Барвінського про українську пресу, - показує турботу видатного громадського діяча до проблем просвітництва українського народу. [43]. Використовуючи рукописну спадщину О. Барвінського, авторка розкрила його участь у роботі української періодики, зокрема часописів «Руслан», «Діло». [38, 41, 42, 45]. Згодом С. Романюк втілила свою наукову зацікавленість постаттю О. Барвінського у монографії, де розкрила різні аспекти публіцистичної та видавничої діяльності О. Барвінського [35]. Позитивно, що дослідниця використала достатню кількість джерельних матеріалів, проте потребує подальшого вивчення творчої спадщини О. Барвінського з метою виокремлення його історичної концепції, що так важливо для характеристики його науково-видавничої діяльності.

Отже, незважаючи на те, що окремі аспекти визначеної нами проблематики магістерської роботи знайшли своє відображення в історичній літературі, спеціального комплексного дослідження, присвяченого вивченню громадсько-просвітницької та науково-видавничої діяльності О. Барвінського, поки що немає.

Джерельна база. Основу магістерської роботи склали опубліковані документи, мемуари, періодичні видання та публіцистика окресленого періоду, завдяки яким вдалося відтворити багатогранність журналістської діяльності одного з провідних творців і авторів української періодики та «книжництва».

Переважає у джерельному багатстві окресленої проблематики українська періодика Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – це, зокрема, часописи «Правда», «Діло», «Газета школьна», «Школьна часопись», «Учитель», «Дзвінок», «Руслан», «Зоря», «Записки НТШ», «Рада» та ін., в яких віднаходимо не лише авторську публіцистику О. Барвінського, а й численні матеріали, за якими крок за кроком можемо відтворити певні аспекти його біографії, історію становлення і функціонування українських товариств, об'єднань, інституцій, в яких він плідно працював; простежити всі перипетії боротьби галицьких українців за національні права і свободи. Використана нами періодика опублікована в одному із видань «Збірника праць Львівського центру періодики», що дозволяє ефективно і якісно використовувати львівську пресу ХІХ ст. для дослідницьких пошуків [17, с. 146-157, 178-196] та у тритомному виданні «Українські часописи Львова 1848-1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження» [28].

Відзначимо ще одне цінне для здійснення дослідження джерело – писемну пам'ятку у трьох частинах авторства самого О. Барвінського – «Спомини з мого життя» [2]. Змістовні відомості та особисті оцінки громадсько-політичного життя українців Галичини загалом і журналістсько-редакторської діяльності О. Барвінського, вміщені у спогадах, дозволяють досить ретельно вивчити контекст епохи та особистих переживань автора.

Отже, джерельна база є достатньо широкою і дала змогу реконструювати складну картину організаційних зусиль О. Барвінського щодо творення українських видань та з'ясувати характерні особливості їх функціонування.

Структура роботи: магістерське дослідження складається зі вступу, трьох дослідницьких розділів, кожний з яких поділений на два підрозділи, висновків, списку використаних джерел та літератури й фото-матеріалів у вигляді додатків.

РОЗДІЛ 1.

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО СВІТОГЛЯДУ О. БАРВІНСЬКОГО

1.1. Становлення особистості та громадянської позиції

Олександр Барвінський народився 8 червня 1847 р. в селі Шляхтинці на Тернопільщині (нині с. Гніздичка Тернопільського району Тернопільської області). Барвінські походили зі старого шляхетського роду Барвіч-Барвінських гербу «Jastrzbiec», коріння якого простежувалося від XVI ст. [Додаток А]

Дід О. Барвінського Григорій свого часу був секретарем графа Домініка Дзедушицького. Батько, також Григорій, виховувався в дядька, архипресвітера львівської митрополичої капітули, генерального вікарія, ректора Львівського університету й депутата Галицького станового сейму Мартина Барвінського. У Львові він здобув богословську освіту, в 1830 р. висвятився на священника, майже 50 років був парохом у Шляхтинцях, залишаючись, за пізнішим визнанням О. Барвінського, для своїх дітей «живим прикладом точности, обов'язковости і невсипучої праці». Матір'ю О. Барвінського була Домініка (Доміцеля) з Білинських. Її батько Дмитро Білинський походив із дрібної руської шляхти на Самбірщині, був греко-католицьким священником, найдовше - в селі Козівка на Тернопільщині, мати Анна з Юськевичів належала до родини заможних тернопільських міщан. У сім'ї Григорія і Домініки Барвінських було восьмеро дітей. [Додаток Б] Олександр відносився до молодшого покоління і здебільшого спілкувався зі старшим братом Осипом і молодшим – Володимиром [1, с. 48].

Атмосфера, в якій виховувалися діти Барвінських, була назагал типовою для тогочасних родин греко-католицьких священників. Греко-католицьке духовенство, зрівняне у правах із латинським ще реформами освіченого абсолютизму, забезпечене освітніми закладами й незначним, однак у край необхідним рівнем матеріального достатку від держави, на середину XIX століття перетворилося в потужну верству української інтелігенції. Саме в родинях греко-католицьких священників формувалося

наступне покоління української світської еліти та політиків, які мали реальну вагу в державі. Сім'ї греко-католицьких священиків були тісно пов'язані між собою численними родинними й товариськими зв'язками (саме під час т. зв. «храмових празників» слухачі духовної семінарії здебільшого шукали собі наречених), що згодом надало українській політиці в Галичині характеру певної клановості. Також у домах греко-католицьких священиків часто обговорювались актуальні політичні проблеми, певною мірою саме тут закладалися основи новочасної української національної свідомості.

Цікаво, що розмовною мовою в сім'ї Григорія і Домініки Барвінських вже в той час була українська, хоча в родинях греко-католицьких священиків, особливо на Поділлі, здебільшого надавали перевагу польській. Використання української мови, близьке знайомство через батька з повсякденним життям українських селян заклало у братів Барвінських основи національної свідомості, однак виразного, скристалізованого характеру на той час вона не мала[1, с. 49].

Початкову освіту О. Барвінський здобув у «тривіальній» школі в Шляхтинцях, останній (четвертий) рік навчався у «нормальній» школі в Тернополі. У 1857-1865 рр. О. Барвінський відвідував Тернопільську гімназію, навчання в якій велося німецькою мовою. Разом зі згаданими братами він проживав у Тернополі в будинку, що був власністю його діда Дмитра Білинського; при братах Барвінських мешкав також домашній учитель Іван Бохенський і домогосподарка. Навчання О. Барвінського в гімназії припало на вкрай насичений і дуже важливий період конституційних перетворень у Габсбурзькій монархії, в атмосфері яких активізувалося й національне життя, модним стало демонстрування власної національної ідентичності. Услід за гімназистами-поляками, учні-українці почали використовувати в одязі національні елементи[1, с. 50].

Невдовзі, за зразком Наддніпрянської України, в Східній Галичині почали виникати українські товариства - громади, члени яких вивчали

цілком невідому їм зі шкільної програми українську історію та літературу, переписували для приватного користування вірші з рідкісного «Кобзаря» Тараса Шевченка, обговорювали актуальні проблеми суспільного життя, заслуховували реферати і патріотичні листи Данила Танячкевича. У 1864 р. громаду було утворено в Тернополі, наступного року до неї вступив О. Барвінський. До громади в Тернопільській гімназії належали практично всі учні-українці старших класів. Громади ранніх народовців були не політичними, однак таємними товариствами, свого роду приватними національними школами, які відіграли величезну роль у формуванні нового покоління української інтелігенції[12, с. 237].

19 липня 1865 р. О. Барвінський склав у гімназії випускний іспит, що символізував початок нового, дорослого життя. Усупереч сімейній традиції і порадам батьків обрати шлях священика (у той час саме священича кар'єра вважалася вершиною суспільної самореалізації для галицького українця; обрання іншого шляху розцінювалось як виняток, прикре непорозуміння), О. Барвінський вирішив присвятити життя вчителюванню. Він став студентом Львівського університету, обравши для вивчення як основні предмети історію, українську та польську філології, а як додаткові - філософію, педагогіку, класичну філологію, почав вивчати чеську, сербську, російську мови. До навчання О. Барвінський ставився дуже серйозно, а фахові заняття історією сформували в нього аналітичне мислення, вміння розглядати сучасні події крізь причинно-наслідкові зв'язки [1, с. 51].

У Львові О. Барвінський зблизився з тодішніми лідерами галицького народовства - Костем Горбалем, Володимиром Шашкевичем, Федором Заревичем, Ксенофонтом Климковичем, Олександром Огоновським, Володимиром Навроцьким. Невдовзі він познайомився з українськими діячами Наддніпрянщини - Олександром Кониським і Пантелеймоном Кулішем (П. Куліш відвідав 1869 р. родину Барвінських у Шляхтинцях). Останні в цей час активно цікавилися громадським життям у Галичині, сподіваючись, з огляду на посилення антиукраїнських репресій у Російській

імперії, перетворити її в загальноукраїнський центр. Призвичаєному з дитинства до систематичності й наполегливості, О. Барвінському відразу кинулася в очі певна уривчастість і розпорошеність у роботі львівських політиків, що, на його думку, зводила нанівець їхні зусилля, не приносила тих результатів, яких можна було би сподіватися від їх блискучої обдарованості й самовідданості [12, с. 248].

Невдовзі після приїзду О. Барвінського було обрано головою відновленої львівської громади. За свідченнями одного з її членів, Івана Верхратського, у 1866-1868 рр. до цієї громади належали: Корнило Сушкевич, Іван Микита, Євген Желехівський, Володимир Ганкевич, Володимир Навроцький, Адольф Гладилович, Олександр Барвінський, Андрій Січинський, Остап Чвартацький, Мелитон Бучинський, Іван Вахнянин, Олександр Огоновський, Володимир Ягенецький, Тит Ревакович, Іван Верхратський (чимало з цих людей залишилися близькими соратниками О. Барвінського в наступні десятиріччя, їх прізвища зустрічаються у списках очолюваних ним згодом політичних об'єднань). Громада займалася науковою та літературною діяльністю, заохочувала гімназійну молодь у провінції збирати пам'ятки українського фольклору, підтримувала зв'язки з вихованцями Греко-католицької духовної семінарії, вела листування з українськими діячами Наддніпрянщини. І. Верхратський стверджував, що ця «невелика а щира громада представляла у нас троха чи не всю так звану «Україну» «Між діячами цієї громади (вимагали активізації заходів згідно з програмою «органічної праці») і тогочасними народовськими політиками (К. Климкович, Ф. Заревич, В. Шашкевич) були певні тертя. Під керівництвом О. Барвінського громада ініціювала перше в Галичині видання творів Т. Шевченка. О. Барвінський також очолив львівську редакцію українського науково-літературного часопису «Правда» (видавався з 1867 р.), який аж до виходу в 1880 р. газети «Діло» був провідним органом народовців і водночас загальноукраїнською трибуною

літературного й наукового життя, публікуючи твори галицьких, буковинських і наддніпрянських письменників і дослідників [1, с. 54].

У 1868 р. О. Барвінський розпочав педагогічну діяльність, яка відповідала його прагненням професійної самореалізації. Першою посадою, яку він отримав, стало місце заступника вчителя в Бережанській гімназії. Тут він здобув славу вимогливого, але справедливого педагога. Від своїх кращих учителів О. Барвінський перейняв принципи фахового викладання - стисле, чітке й доступне пояснення матеріалу й очікування від учнів точних знань. Одним із найважливіших науково-дидактичних здобутків «бережанського» періоду стало видання підручника «Руська читанка» у трьох частинах, який суттєво відкоректував програму з української літератури в гімназіях, частково запровадивши як правопис «кулішівку» й розширивши вивчення творів українських письменників XIX століття за рахунок давньоруської літератури. Ці нововведення поступово долали русофільські тенденції у шкільній програмі [12, с. 249].

У 1870 р. О. Барвінський одружився зі Софією Шумпетер (її батько Роман походив із чеських земель, був управителем маєтку графа Альфреда Борковського в Шляхтинцях, мати Юліанна належала до родини Білинських, дрібних землевласників на Чортківщині). Невдовзі в сім'ї з'явилися діти - син Володимир і донька Ольга. Однак у 1876 р. 24-річна Софія померла через запалення легенів. У 1879 р. О. Барвінський одружився вдруге з Євгенією Любович, яка підтримувала чоловіка не лише у приватному житті, а й у громадських справах. Євгенія була надзвичайно музичною, її називали подільським соловейком; вона брала діяльну участь в організації українських концертів, на яких виступала, між іншим, і юна Соломія Крушельницька. Талант матері успадкував композитор Василь Барвінський. Шлюб подарував подружжю п'ятеро дітей [1, с. 54].

У 1871 р. О. Барвінський перейшов на роботу в Тернопільську вчительську семінарію, якій присвятив майже 20 наступних років життя. На зламі 1870-1880-х рр. він повернувся до активної громадської діяльності,

насамперед як найближчий порадник свого молодшого брата Володимира, який став інтелектуальним лідером галицьких народовців. У цей час народовський рух у Галичині знову пожвавився. Безупинне витіснення українців із крайової і державної політики наочно показувало, що русофільська орієнтація галицьких українців веде їх у глухий кут. В. Барвінський закликав отямитися і врешті вийти з «зачарованого колеса політичної жебранини», спертися на власні сили. Його ідея полягала в перебранні народовцями лідерства у політиці шляхом втілення реалістичної програми дій, яка б замінила романтичний світогляд і продемонструвала неспроможність русофілів рухатися вперед. Формувати програму мав часопис, за редагування якого взявся В. Барвінський, а його найближчими помічниками стали брати Олександр та Осип [12, с. 254].

Саме в листуванні між Володимиром і Олександром Барвінськими визначився напрям і виникла ідея назви майбутнього часопису, що протягом наступних п'ятидесяти років служив символом і головним рупором галицького українства.

Можна сміливо стверджувати, що на формування особистості та громадянської позиції О. Барвінського вплинула духовна аура його родини, зокрема й батько, який будучи греко-католицьким священником, сподівався на продовження його справи сином Олександром, що вважалось на той час надзвичайно престижним для галицьких родин. Проте навчання О. Барвінського у гімназії в Тернополі, а згодом на філософському факультеті Львівського університету, знайомство з тодішніми лідерами галицького народовства та українськими діячами Наддніпрянщини призвело до його зацікавлення прогресивними ідеями та активної участі у громадському житті Галичини.

Так, коли через певний час деякі польські депутати будуть прямо звинувачувати О. Барвінського в намаганні виокремити національну проблематику навіть під час обговорення економічних проблем краю, він подасть таку репліку-відповідь, яка якнайкраще відтворюватиме активну

громадянську позицію депутата-українця: «Так само, як в судівництві, чи в шкільництві, так само і на економічному полі хочемо бути Русинами» [31, с. 197].

Отже, сформована за молодих років міцна громадянська позиція, допомогла О. Барвінському яскраво проявити свій таланти у громадсько-політичній, науковій, організаторській діяльності, не схибивши перед труднощами і нападами недоброзичливців, про що йтиметься нижче у нашому дослідженні.

1.2. Просвітницька активність: ідеї та практика

Олександр Барвінський залишив чималу публіцистичну спадщину, багатогранну за проблематикою, за різноаспектністю висвітлюваних тем. Вона, на жаль, не стала предметом окремого дослідження. Значна кількість його публіцистичних матеріалів, опублікована на сторінках часописів «Газета Школьна», «Діло», «Зоря», «Правда», «Руслан», «Учитель», «Школьна Часопись» та інших періодичних видань, належним чином не лише не вивчалася, а й не була заbibліографована, і є сьогодні ще однією невідомою сторінкою національного пресоознавства [13, с. 56].

Найважливішою частиною, що становить майже 70 відсотків усієї журналістської творчості О. Барвінського, є його громадсько-політична публіцистика. Зазначимо, що під цим поняттям маємо на увазі матеріали, присвячені насамперед висвітленню національної проблематики, основних актуальних суспільних подій краю, держави, а також міжнародних, що перепліталися з інтересами народів Австро-Угорської імперії. Найпотужнішим публіцистичним блоком у журналістській спадщині О. Барвінського вважаємо його твори, вміщені в часописі «Руслан», позаяк вони (до речі, жанрово досить різноманітні) і за проблематикою, і за тематичним охопленням, та й, зрештою, за кількістю, переважають інші газетно-журнальні матеріали [13, с. 56].

Однією з перших публікацій О. Барвінського згаданої тематики був цикл статей-роздумів тернопільського вчителя про «суспільно-народних»

потребах», вміщений 1880 р. у ч. 22–26, 41–43, 52–54, 59–61 газети «Діло» (1880 р. у Львові, як відомо, розпочалося видання щоденної української газети «Діло», до створення якої чимало зусиль доклав і Олександр Барвінський, на той час викладач однієї з тернопільських шкіл. Газета, названа саме за його пропозицією, акумулювала творчість найкращих представників українців багатьох поколінь, які намагалися не словом, а ділом працювати в ім'я національного пробудження народу, в ім'я української ідеї. Упродовж понад 10 років тривала співпраця О. Барвінського з «Ділом») [13, с. 58].

Доволі красномовний епіграф, обраний автором для лапідарного визначення суті публікації, закликав читачів: «Допоможи собі самъ. Все соединенними силами вспіхъ». Намагаючись поживити діяльність українських товариств, об'єднань, різнопланових інституцій, автор наводив яскраві приклади з часів «весни народів», коли розпочалося «русинське відродження». «Галицко-Руська Матиця», «Головна Рада Руська», часопис «Зоря Галицка», за О. Барвінським, були підвалинами майбутньої «великої будівлі», яку почала зводити українська інтелігенція з «правдивим молодецьким рухом» [13, с. 58].

Однак після успішного початку активізації політичного життя галицьких русинів відбувся складний і непотрібний, але такий характерний для українців, якщо озирнутися в історичне минуле, процес, який, зрештою, триває й досі. Замість того, щоб іти до мети єдиною монолітною лавою, залучаючи до неї дедалі більше однодумців, за словами Барвінського: «Ми в початках почали дертись межі собою, підозреватись и тим улєкшили запанувати над собою чужим елементам» [14, с. 6].

«Сліпе щастя» (саме так називав О. Барвінський умови, які склалися для розвитку українців Галичини в середині XIX ст.) не вдалося, однак, «собі здобути». Автор скрушно зазначав, що вже в другій половині XIX ст. русини зовсім зійшли з «політичного небосхилу, в парламентарному житті не маючи навіть маленької репрезентації», а головне – патріотизму. Доволі

показовим щодо цього був факт, що, скажімо, в час виборів до законодавчих органів відомості про кандидата-русина були оголошені лише в день виборів, і то тільки на сторінках часопису з незначним колом передплатників. Зауважимо, що «Зоря Галицька», яку автор наводить як приклад для наслідування, досягла півторатисячного накладу. «Діло» ж на час написання статті мало лише близько 400 постійних читачів. [13, с. 58].

Одним з найважливіших завдань для вирішення «народних» проблем, за О. Барвінським, було створення «руського правотаря», що містив би відповіді на низку правничих запитань, а також заснування періодичного фахового видання, в якому варто було б присвятити належну увагу розвитку української юридично-політичної термінології. Цикл статей «Гадки Подолянина...» завершувався закликом до читачів задуматися над висловленими міркуваннями щодо національного розвитку й негайно братися до справи [14, с. 8].

Продовжуючи й надалі аналізувати порушені проблеми, О. Барвінський змушений був зауважити, що українська журналістика, основне покликання якої – інформування, виховання, скеровування читача в потрібному напрямі, зовсім не звертала увагу на занепад національного руху. І тільки з заснуванням часопису «Діло» розпочався активний рух, щоб об'єднати народні сили для змагань «за кращий стан» [13, с. 59].

Предметом публіцистичного дослідження О. Барвінського були й важливі проблеми громадського життя галицьких українських селян. Проаналізуємо насамперед цикл статей, присвячених цій тематиці, під назвою «Про упадок нашого хліборобства і способь єго», в якому автор обговорював назрілу проблему об'єднання українців навколо професійних товариств. «Галицьке Товариство Господарське» і «Руське Товариство Господарсько-Промислове» повинні були, на його думку, більш активно опікуватися сільськогосподарськими працівниками, які зазвичай погано орієнтувалися в основних законах, що регламентували їхню працю, а також

у діяльності фінансових інституцій, які пропонували кредити для розвитку справи [16, с. 66].

На сторінках «Діла» перших років видання залишилося чимало матеріалів О. Барвінського громадсько-політичного спрямування, підписаних переважно псевдонімами Подолянин або Олег чи взагалі без зазначення авторства. Як уже було згадано, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. ім'я О. Барвінського дедалі частіше виникає в публікаціях часопису, спрямованих проти його громадсько-політичної діяльності. Суттєві розбіжності між ним і новим керівництвом у поглядах на вирішення національних завдань спричинили те, що перспективний публіцист став об'єктом нищівної критики з боку авторів газети. «Діло» у своїм засліпленню, що веде борбу з вітраками, нападає на Барвінського навіть там, де єго зовсім нема», – зазначав анонімний автор створеного О. Барвінським 1897 р. часопису «Руслан». Проте публіцистичні виступи О. Барвінського на сторінках «Діла» переконливо свідчать про його активну громадянську позицію, непомильність якої у цьому разі очевидна, насамперед це стосується політичного аспекту [16, с. 67].

Важливість зосередженості українських часописів на громадсько-політичній тематиці О. Барвінський пояснював досить чітко: «Хоч в наших народних виданнях не раз пояснювано наше політичне й національне становище, подавано нашу народно-політичну ісповідь, вважала редакція «Правди» з оглядом на витворене під кінець 80-х років ХІХ ст. межинародне і внутрішньо-політичне становище кінцевою потребою, подати основне пояснене про наше становище». Для цього в журналі була вмішена стаття-«розвідка» О. Барвінського «Теперішнє становище русинів-народовців». Автор подав своє трактування, зауважимо, суто об'єктивно-аналітичне, ретроспективи розвитку українців в Австро-Угорській імперії від 1848 р. та характеристику українсько-польських і народовсько-москвофільських відносин [16, с. 68].

Цікавим матеріалом, що додатково ілюструє висловлену нами думку про активну громадянську позицію О. Барвінського, є його доповіді, виступи, промови, тобто так звані «бесіди», виголошені ним у сеймі впродовж 90-х рр. ХІХ ст.

В основі тематичного спрямування «бесід», проголошених О. Барвінським під час обговорення певних проблем, що вимагали негайного вирішення у сеймі, перебував, безумовно, національний аспект. «Питання руське» стало основою публіцистичної предметистики автора, оскільки О. Барвінський вважав, що: «народ був довгі часи заборолом християнської Європи, котрий просвітив Литву, дав силу і могутність Ягайлонській Польщі, заніс культуру в Московщину і допоміг їй стати європейською державою, нарід, що дав московській літературі Гоголя і иньших письменників, а в польській літературі витворив українську школу поетів, нарід, що витворив таку взнеслу і богату людову поезию... нарід, котрого вироби домашньо-промислові викликають зачудоване на виставах всего сьвіта, такий нарід не може пропасти і не пропаде, не спольщиться і не змосковщиться, бо він має сповнити висшу задачу серед європейських народів, як стати амальгамою тих народів, між котрими жив цілі, століття, переживав з ними добру і лиху долю, а при тім задержав свою окремішність і самостійність національну» [16, с. 69].

«Правда», оцінивши спроби О. Барвінського «доволатися» до свідомості державних чільників стосовно національних домагань українського народу, навела також і оцінку газетярів інших народів, об'єднаних в Австро-Угорській імперії, зокрема оглядачів чеського часопису «Politik», які вважали, що цей чоловік «пішов дальше від своїх товаришів і станув на широкім становищі, якого дотеперішні руські послы не займали» [13, с. 7].

Постійно висловлюючи впевненість щодо незнищенності національного «Я» українців, О. Барвінський змушений був констатувати, що проголошені гасла, з одного боку, «ніема Rusi», а з іншого – «адін народ

от Карпат по Камчатку» (використано фрагменти з промови посла) суттєво впливали насамперед на культурно-освітній розвиток галичан. Безумовно, концепція зіткнення українських і польських інтересів загалом у публіцистиці О. Барвінського не нова парадигма для вивчення національних відносин у Галичині. Ця тема неодноразово обговорювалася політиками, громадськими діячами, не сходила зі сторінок і української, і польської преси. Прагнення взаєморозуміння і спричинило «новоерівське» утворення, однак суттєвого покращання не відбулося, хоча саме цю проблему вважав автор першочерговою для розв'язання, оскільки конфронтаційні взаємини були, на його думку, «тяжким гріхом» в історії обох народів [16, с. 70].

Підтримуючи політику «тридержавного союзу» («котрого ціль – удержанє мира»), О. Барвінський під час затвердження бюджету звернув увагу на приниження національної гідності українців, які перебували в украй складних умовах у межах Російської імперії. Він, зокрема, зазначив, що сумнозвісним указом 1876 р. заборонено ввозити туди українську книгу не лише політичного, а й загальноосвітнього, медичного, релігійного змісту, наголосивши, що на 18 млн українців у Росії немає жодної української школи. Саме тому, пояснював автор, «кождий вольнодумний чоловік порозуміє, для чого Русини не мріють про союз з Росією і не дають одушевити ся зміряючими до того висказами» (Промова посла Ол. Барвінського виголошена в австрійській делегації дня 1 жовтня підчас генеральної дебати при бюджеті Міністерства справ заграничних [14, с. 57].

Висловлені думки, а ще заклик до «скріплення» народної самосвідомості й розвитку «індивідуальності народу руського» викликали значний резонанс у пресі. Празький часопис «Narodni Listy» категорично заперечив права депутата від галицьких українців промовляти від їхнього імені, оскільки підтримував ідеологію москвофілів, які доволі впевнено заявляли про свої «галицькі» домагання, усіляко пропагуючи вищеназване гасло. Львівський «Галичанинь» і «Московский Ведомости» обурювалися позицією «президента делегації», що дозволив, як висловився анонімний

автор «Правди», «виговорити перед лицем Європи всю правду про славянську політику московського уряду». [16, с. 71].

«Не чужого ми бажаєм, а свого то права» – ці слова М. Шашкевича неодноразово використовував О. Барвінський, аргументуючи необхідність будувати добросусідські відносини між обома народами, що населяли Галичину. Етичну ідею справедливості у «вдоволенні всіх дійсних потреб обидвох народностей» сповідував автор у своїй політичній і публіцистичній діяльності. Однак, виступаючи в Галицькому сеймі в січні 1898 р., він усе-таки змушений був зазначити, що крайова адміністрація не дотримується «строгого і безстороннього виконання законів, пошанування прав і свобод горожанських», що, у свою чергу, не сприяє мирному вирішенню проблем між обома народами: «Та частина рівноправности, яку повинні ми мати, остає в значній частині на папері, а ще прикріше враження на Русина робить се, що висші власти видають нераз користе і для нас розпорядження, а підвладні органи або їх не виконують, або поступають зовсім противно» [19, с. 59].

Беручи участь в обговоренні програми «правительства», О. Барвінський відзначив заслугу правлячих кіл у полагожденні так званої чеської справи і висловив сподівання, що проблеми, пов'язані з «руським» питанням, будуть також успішно вирішені. Адже «єсть то великої ваги інтерес держави, щоби для руського народу, котрий блаженної пам'яти Архікнязь Рудольф назвав «старим народом культурним», були утворені услівя до свободного і успішного розвою культурного і економічного і щоби була переведена повна рівноправність» (Промова пос. Барвінського виголошена в Палаті послів підчас дебати над програмою Правительства) [19, с. 59].

Проблема розвитку та функціонування української мови, її «дбайливого плекання» була однією з основних у публіцистиці О. Барвінського загалом і в тематиці виступів у сеймі зокрема. Оцінюючи його громадсько-політичну діяльність, новоерівська опозиція намагалася

віднайти будь які епізодичні факти, які можна було б потрактувати неоднозначно. Скажімо, часописи «Діло» й «Kurjer Lwowski» висміяли прагнення посла спілкуватися зі своїми виборцями польської національності їхньою рідною мовою. Редакція «Правди» змушена була зауважити, що самовизнання беззаперечного права українців на функціонування рідної мови підтримує такі ж мотивації й сусіднього народу: «Язык есть першим й найголовнішим засобом духового і морального розвитку національности, позаяк виходить з душі народу і найліпше виявляє і виражає его думки і чувства. Справа язикова належить отже до найважніших але неперечно і найтрудніших питань» [31, с. 159].

Будучи переконаним, що суспільно-політична ситуація в краї вимагає рівноправного функціонування обох мов унаслідок історичних причин, які неможливо змінити, О. Барвінський подав у Галицький сейм «внесення» розглянути можливості запровадити в усіх школах «обовязкову науку обидвох язиків краєвих – руского і польского». Він уважав, що саме таке нововведення в навчальні програми стане однією з передумов позитивного розв'язання українсько-польських контраверсій. «Найпростішу дорогу до обопільного пізнання» не можна дозволити оминати, адже «суспільність руска як і польска не забезпечені перед потрясеннями, які можуп тяжко діткнути обидві народности; нехай же скуплять свої сили полагожденем межинародних відносин зміцнять ся на чорну годин; грози, яка може нас заскочити» [31, с. 159].

Січневі періодичні видання і українців, і «братів по імперії», що вийшли паралельно з «Правдою», були наповнені матеріалами, в яких обговорювалася мотивація подання «внесення». Москвофільський «Галичанинь» безапеляційно схарактеризував його як наслідок «польских шуток», намагаючись переконати громадськість, що не там треба «глядіти спасіння». «Dziennik Polski» назвав спроби полагодження мовної проблеми «chwilowym fajerwerkom oprozusujnym», який справив лише комічне враження на поляків із тисячолітнім досвідом «цивілізації і культури». Така

позиція польського видання (зауважимо, і не лише цього) підштовхувала багатьох українських галичан сповідувати політику «объединения» [31, с. 169].

Назвавши новоерівську діяльність «ефемерною», «Діло», а водночас і галицька аудиторія отримали своєрідний звіт про результати проведеної роботи на сторінках «Правди», і хоча матеріал не підписано, але швидше за все, авторства О. Барвінського. Про що свідчить той факт, що автор назвав конкретні заходи новоерівців щодо заснування народних шкіл для українців значним поступом, якого вдалося досягти для українців не лише Галичини, а й Буковини [31, с. 162].

1897 р. редакція «Правди» опублікувала заяву О. Барвінського, що була озвучена автором на засіданні Галицького сейму з приводу підготовки «адреси» до «Високого Трону» з нагоди ювілейного для Франца Йосифа I перебування на престолі. Посол зазначив, зокрема, що народи Австро-Угорської держави, «покривджені в своїх національних і політичних правах», намагалися боротися за узаконення національної рівноправності і проти «верховодства і привілеїв» одного народу над іншим. Усупереч твердженням політичних опонентів О. Барвінського, які намагалися лише в негативному світлі характеризувати його політику примирення українського й польського народів шляхом утискання прав і свобод «рутенців», посол постійно наголошував, що необхідно «вимірити руському народови ту справедливість, яку доси лише в часті йому признавано, а законодавче тіло возьме ся до справедливого переведення національної рівноправности» [31, с. 165].

Публіцистичним пріоритетом у творчості О. Барвінського постійно була соціальна проблематика. Важливі для українців Галичини кінця XIX ст. теми доводилося постійно порушувати у виступах в Галицькому сеймі. Особливо актуального звучання набували вони на засіданнях-дебатах, де обговорювали проблеми затвердження бюджету для краю. Такі бюджетні «розправи» давали змогу послам: «указати економічні і культурні недостачі

і потреби людности, звернути на се бачність виділу кр. і правительства, а при тім обговорити і зазначити політичне становище народу чи сторонництва» (Промова п. Барвінського, виголошена в соймі дня 5-го лютого в генеральній дебаті) [20, с. 221].

У виступі на «дебатах просвітніх» щодо університетської справи «бесідник», як зауважила чеська газета «Politik», «пішов дальше від своїх товаришів і станув на широкім становищі якого дотеперішні послы Руські не займали». Щоб реалізувати «духове і моральне подвигнення» українських галичан, О. Барвінський домагався в міністерстві заснування «руського» університету, який для народу мав би значення не лише наукової, а й національної інституції, і був вмотивованим не тільки з позиції українського патріота, а й з «австрійського становища» мав би стати «вказаним розумом державним». Позаяк опубліковані й неопубліковані архівні джерела доносять до нас певну фальсифіковану інформацію не лише щодо редакційно-видавничої а й загалом громадсько-політичної діяльності О. Барвінського [31, с. 167].

Промова О. Барвінського, опублікована у пресі, привернула увагу не лише українських журналістів, а ще викликала неабияку дискусію на сторінках польських часописів. «Правда» навела цитати з полемічної статті «Z obozu ruskiego», опублікованої в «Czasi». Польський автор розхвилювався: «руська молодіж покине плуг, варстат» і кинеться «громадно до університетських студий», що призведе, на його думку, до «гіперпродукції інтелігенції». «Правда», звинувативши польське видання в політиці «galicijkosci», зауважила: «така позиція не лише русинам шкідна, а полякам не здобуде того становища, якого вони добиваються» [31, с. 168].

У «Правді» опубліковано 17 доповідей посла, де він намагався привернути увагу сейму до важкого економічного становища українців краю, яке призвело до еміграції українського населення, що стала справжнім лихом для селянства. О. Барвінський вніс пропозицію щодо розвитку українських рільничих спілок, яка хоч і була схвально прийнята в сеймі, але

на цьому справа й зупинилася. Досить очевидною була причина: керівні кола побоювалися, що такі об'єднання створять умови для організації селянства в політичні спілки [35, с. 97].

Серед «недогідностей», що суттєво впливали на погіршення прикрого становища «стану селянського», О. Барвінський називав бездіяльність повітових рад, унаслідок чого склалася думка: Галичина – «некультурна пустар». Економічна «руїна» була спричинена й тим, що селянство обтяжене значною кількістю податків [35, с. 97].

1897 р. посол вніс подання про необхідність розвивати домашні ремесла в краї. Зауважимо, що таке «внесення» не вперше пропонувалося О. Барвінським на розгляд у сеймі. Ще 1894 р. аналогічна пропозиція була передана в крайову комісію, однак внаслідок не лише бюрократичних, як намагалися виправдатися керівні особи краю, причин так і не розглядалася. Килимарські вироби галичан, які користувалися попитом, скажімо, в Англії, Боснії, Франції; атлас ткацьких узорів, виданий зусиллями київських археологів; узор української орнаментики, зібрані у промисловому музеї Людвиком Вербицьким, свідчили про те, що ткацький промисел міг би приносити значні доходи населенню. [35, с. 98].

Однак не тільки керівні органи звинувачував О. Барвінський у небажанні полегшити нужденне становище селянства в краї. Пасивність самих хліборобів призводила також до вельми невтішної ситуації. Влітку 1897 р., внаслідок у край складних погодніх умов, було втрачено майже весь урожай зернових, уряд надав допомогу – 8 млн. ринських золотих, що, як зазначав автор правдивського прохання до читачів, будуть відправлені переважно німцям і чехам, оскільки саме вони засипали петиціями і скаргами урядові кола. О. Барвінський просив поспішити з петиціями: «Не занедбаймо отже упінутись о то, що нам належить ся і то робім сей час!» [35, с. 99].

«Нужда рільничої людности» неодмінно негативно позначалася й на житті духовенства краю, на шкільництві, судівництві тощо. Пропонуючи

своє бачення покращання ситуації в Галичині загалом, О. Барвінський вкотре намагався звернути увагу панівних кіл на українське «селянство, котре летить в пропасть», аргументуючи прислів'ям: «Wenn der Bauer hat Geld, so hat auch die Welt. – Якщо селянин має гроші, їх має весь світ» (Промова пос. Барвінського виголошена в розправі над справозданем комісії краевого господарства о спілках рільничих на вечірнім засіданю краевого Сойму дня 18 лютого 1898 р.) [35, с. 99].

Публіцистичні твори О. Барвінського, надруковані на сторінках часопису «Правда», переконливо продемонстрували неабиякий фаховий талант автора, що яскраво виявився на сторінках ще однієї газети. Упродовж 1897-1914 рр. у Львові завдяки подвижницькій праці О. Барвінського виходив щоденник «Руслан», який за задумом ініціатора і активного організатора його віщання повинен: «берегти та розвивати політичні права, просвітні та економічні потреби» українців Галичини, інформуючи їх про актуальні суспільно-політичні події краю й Австро-Угорської імперії загалом [31, с. 187].

У газеті надруковано понад 2 тис. тематично різноаспектних матеріалів авторства О. Барвінського, підписаних не тільки його повним прізвищем, а й, як уже зазначалося, псевдонімами, криптонімами та графонімами. Авторські публікації у часописі можна сегрегувати за темами (домінанта – політичний напрям) і за жанрами (переважно ситуативно-аналітичні і новинницькі – звіт, репортаж, повідомлення, а також дуже потрібний для українського читача дайджест – як, що, чому писали про ту чи іншу подію в Австро-Угорщині періодичні видання інших народів імперії). Досить цікавими для науковців є система творення автором заголовків своїх матеріалів, стиль і стилістика тексту, яка вимагає окремого ґрунтовного дослідження [14, с. 67].

Отже, найбільшу групу друкованих матеріалів О. Барвінського становлять публікації, в яких висвітлювались проблеми національно-політичного життя, українсько-польські відносини, міжнародні події,

діяльність Державної ради у Відні, перебіг її засідань та пояснення прийнятих нею законів, складнощі розвитку українського шкільництва в краї й ін. Серед названих тем його громадсько-політичної публіцистики важливий блок становить національна проблематика, зауважимо, ключова загалом у всій публіцистиці автора. Так, в газеті «Руслан» було опубліковано понад 300 матеріалів цієї змістової спрямованості, які можна розділити на такі тематичні блоки: 1. Політика «державна супроти русинів»; 2. Українська проблематика; 3. Партиїництво; 4. Виборча тематика; 5. «Робітничче питане»; 6. Українсько-польські відносини; 7. Москвофільство [35, с. 101].

«Сучасне положене політичне» неодноразово ставало інформаційно-публіцистичним приводом для творчості О. Барвінського. Його складником, що суттєво впливав на внутрішню і зовнішню політику Австро-Угорщини, була діяльність Державної ради, основні аспекти якої він висвітлював. Пояснюючи аудиторії загалом цю досить ускладнену до кінця XIX ст. сукупність проблем у межах держави та краю, публіцист зазначав, що нормального функціонування Державна рада досягне лише тоді, коли буде створена більшість, яка: «оперта на основах автономічних, консервативно поступових і національної рівноправності». [35, с. 103].

Українська проблематика, обговорювана О. Барвінським у періодиці, мала багато аспектів. Це головно національна ідея, яка на зламі століть дедалі активніше артикулювалася багатьма верствами українства обох імперій, а саме: «Руский нарід, втративши давно свою державну самостійність, розбитий на частини, веде тяжке жите, спотикаючись повсюду, в своїх змаганнях до національно-політичного культурного розвою, з всякими супротивностями і трудностями, має чимало ворогів. Однак не треба нам попадати в розпуку, тратити надію на красшу долю, бо і для руского народу мусить блиснути зірниця повної свободи і рівноправності. Мусить побідити сьвітло темноту і стане день!» («Слава въ

вишнихъ Богу, на земли миръ, въ человеческое благоволеніе!». Такий лейтмотив більшості творів публіцистики цієї проблематики [31, с. 77].

О. Барвінський пояснював зацікавленій аудиторії «Руслана», що процес, який веде до досягнення національної мети, досить складний і важливою умовою його здійснення є «рівновага й послідовність в політиці» (тобто така поведінка, яку ще Пантелеймон Куліш назвав «холодним розумом») (Рівновага і послідовність в політиці). Ці та інші публікації (наприклад: Руска справа вимагає позитивної роботи а не хованки спрямовував автор винятково на активізацію національного життя українців Галичини, «пробудження» самосвідомості й самоповаги народу, протесту проти «патріотичного на око шуму» [31, с. 77].

На тлі тогочасної незначної кількості партійних утворень українців, здавалося б, не повинно було виникати особливих неузгоджень, суперечок, конфліктів. Однак різні погляди й методи діяльності партійних чільників на досягнення єдиної мети наштотували О. Барвінського на роздуми про доцільність такого різноголосся, особливо пустослівного. «Фразесовими лицарями» (від «фраза»), охочими до «дешевої і хвилевої» популярності, називав він таких партійних діячів, які «все зменшують практичну і реальну роботу, обсьмівають її, подають її в підозріне, бо не чують в собі щирої волі і потрібної витривалости до такої роботи» [31, с. 193].

Виборча тематика за певний час до «волевиявлення» народу заповнювала більшу частину площі періодичних видань відвертого чи прихованого політичного спрямування. «Прояви пристрастей», а подекуди й кривавих наслідків після їхнього завершення, були спричинені, на думку О. Барвінського, низкою проблем, нагромаджених в Австро-Угорській імперії до кінця XIX ст. Зокрема, «питане національне в нашім краю не порішене, відносини межинародні не уладжені», «польський елемент» прагнув захопити якнайбільше виборчих мандатів, а українці все наполегливіше виявляли своє національне почуття зумовлене прагненням О. Барвінського пояснити радше не передвиборчі дії чи виборчі права, а

звернути увагу «корманичів народу польського» на цілком законні домагання українців мати «власних заступників, котрим лежати ме на серці добро і доля руского народу» [42, с. 57].

Загалом більшість публікацій О. Барвінського цієї тематики побудована на полеміці з польським «дневникарством», яке наповнювалося антиукраїнськими матеріалами особливо в передвиборчі часи, що трактував він як «розбуджену жадобу захоплення мандатів».

Проблему робочого люду – селян і робітників – О. Барвінський визначав «ядром пекучого суспільного питання», вважаючи: «нічо дивного, коли інтересовані круги у великій частині вірили, що уладженем робітничих відносин можна буде удержати суспільний лад». Цей тематичний блок його публікацій спрямований не на агітаційно-пропагандистське завоювання робочої аудиторії, а на віднайдення шляхів покращання умов їхньої праці, засобів виробництва, а також видання «добрих законів і заведення добрих звичаїв правних» [52, с. 41].

«Чей отямляться!» – висловлював сподівання журналіст, з прикрістю зауважуючи, що в національно-політичній боротьбі українців у Галичині і його «заступників» в сеймі і Державній раді: «настало останніми роками значне заостренє, пособлюване також в значній частині всепольським сторонництвом, котре всіма способами змагає до заглади руского живла в краю». Саме боротьбою з утвердженням у польській суспільності стереотипом «ubozszej od naszej» української «цивілізації» і позначені матеріали О. Барвінського русланівського періоду [31, с. 73].

Таке ж заперечення української культури постійно мусувалося й у часописах українців, що були одержимі москвофільською ідеєю. «Галичанинь» та інші пресові витвори москвофілів, як і поляки, лише на свою користь намагалися довести, що в українців немає жодних історичних, літературних, наукових надбань, а українська мова це тільки суміш російсько-польських і «проізвольно видумуваних» самими українцями слів. Зауважимо, що й самі москвофільські діячі недостатньо добре володіли

російською мовою, «засмічуючи» її вульгаризмами, старослов'янізмами, полонізмами і головно українізмами, які їм важко було вилучити зі своєї мови. На підтвердження цього – будь-яка публікація в москвофільських виданнях, що пропонувалися галицькому читачеві паралельно з виходом «Руслана» [31, с. 76].

Москвофільську діяльність, активізовану на зламі минулих століть, категорично заперечував О. Барвінський, який вважав будь-які прояви «замилування» Росією шкідливими для розвитку українського національного «Я». Характеризуючи загалом публіцистику О. Барвінського в часописі «Руслан» як джерельну базу до вивчення задекларованої теми, все ж таки проаналізуємо одну публікацію, що свідчить про актуальність проблеми впродовж не одного десятка років. Полемізуючи з відомим галицьким москвофілом О. Мончаловським, який вимагав для «русского» населення Галичини «полной свободы и возможности развития своей родной культуры», він пояснював, що знання російської мови потрібне кожній освіченій особі, однак: «Наші москалі домагаються зведеня сеї науки задля ренегатства, щоб відцуратися своєї мови, а взятися до московської. На се відповімо референтові Мончаловському словами руского літописця: «Иди въ свой Суздаль» [35, с. 97].

Цю проблему порушено в багатьох його статтях, надрукованих не лише в часописі «Руслан». Саме за цю публіцистичну «непримиренність» О. Барвінський був розкритикований авторами москвофільських часописів. Політичні опоненти, намагаючись створити дошкульний текст, у якому згадано прізвище О. Барвінського, виявляли свої справжні емоції у сатирично-гумористичному часописі «Страхопудь»: «Совсемъ якъ пьяный плота, вчепился п. Барвинский «Русского Касино» во Львове и русского консула». Зокрема і О. Мончаловський, незважаючи, на те, що О. Барвінський, виступаючи в Державній раді, «повитав з вдоволенєм приязні відносини Австрії до Росії», писав: «Пань Барвинский играетъ

роль польсько-українського дипломата, но видно, що та дипломатія не хитра» [45, с. 305].

«Разом руки си подаймо, Барвінського поборім» – «З дуету Dziennik Polski – Галичанін», стаття анонімного автора під такою назвою, опублікована в «Руслані», мала на меті захистити О. Барвінського від постійних нападів «Русского Слова», «Галичанина», «Dziennik-a Polskoro», «Cazet Narodowoi». «Галичанинъ» не міг вибачити стійкому українському політикові «ненависної фонетики», української школи та усіх його дій, зокрема публіцистичних виступів, що: «причинили ся до окремішного і самостійного національно-культурного розвитку рускої народности в Галичині». При цьому, наголошував автор, польські пресові працівники, зокрема уже названого «Dziennik-a Polskoro», передруковуючи статті з москвофільськи налаштованих українських видань, лише «потирають руки на вид [українських] межиусобиць» [45, с. 305].

Значна кількість публікацій О. Барвінського (понад 500 різножанрових матеріалів, серед яких більшість – дайджести, передовиці на актуальні теми, полемічні статті переважно політичного спрямування) присвячена висвітленню суспільного життя в імперії, проведенню імперським урядом зовнішньої і внутрішньої політики, внутрішнім суперечностям і конфліктам, які руйнували міць Австро-Угорщини. З цього погляду відзначимо його статтю «Зачароване колесо», що повідомляла про «тяжку недугу» держави, «викликану завзятою національно-язиковою боротьбою». Автор пояснював, що така актуальна для підавстрійських українців (Галичини, Буковини, Закарпаття тощо) проблематика хвилювала в цей час й інші народи імперії, адже: «Австрійська держава зложена з ріжнородних країв, мішаного населеня ріжних народностей, переважно славянського племена, в меншости німецького, а в незначній части романського. Доки славянські племена дрімали, керму тримали німці, навіть там, де їх було 1-2 %». Пробудженню слов'ян, зокрема чехів, перипетіям їх

національної боротьби присвячено також чимало інших матеріалів, опублікованих в «Руслані» [45, с. 305].

Ми не мали на меті навести всі зразки публіцистичної винахідливості О. Барвінського. Проте, вважаємо, що наведені – засвідчують оригінальність мислення, енциклопедичні знання, загальну ерудицію та журналістську майстерність О. Барвінського.

Уже в останній чверті XIX ст. Барвінський був відомий широкому загалові освітян як теоретик і фахівець-практик у галузі педагогіки. 1891 р. Володимир Левицький під псевдонімом Домонтар надрукував у календарі «Просвіти» статтю (згодом видана окремою брошурою), у якій шанобливо відгукнувся про багатогранну діяльність педагога, редактора і видавця О. Барвінського: «Въ рядахъ не дуже численнихъ Русиновъ самосвѣдомыхъ, готовыхъ душу свою положить за вотчину, за Русь-Украину, особливо світло визначає ся симпатична особа посла Олександра Барвінського, котрого имя теперъ... звязане зъ исторією нашого суспільно-політичного життя». Найважливішою була, без сумніву, учительсько-викладацька робота, пошук оптимальних шляхів її вдосконалення [45, с. 305].

Водночас текстовий матеріал із мовознавчих та літературознавчих студій був представлений не зовсім якісними зразками, що ускладнювало їх сприйняття, а іноді викликало в учнів байдужість до навчання. Тому вже впродовж 70–80-х рр. XIX ст. педагог присвятив цій проблемі чимало статей, опублікованих у таких галицьких часописах, як: «Батьківщина», «Газета Школьна», «Діло», «Зоря», «Правда», «Школьна Часопись», «Die Reform» та ін. Так, 1879 р. у «Газеті Школьній», яку видавав відомий галицький громадсько-політичний діяч Омелян Партацький, була опублікована стаття О. Барвінського «Наука матернего языка въ школахъ народныхъ зъ увзглядненемъ ей методичного трактована» (ч. 4-19), у якій автор переконливо довів необхідність внесення змін у навчальний процес, зокрема у вивчення рідної мови, позаяк саме досконале знання її сприяє не лише формуванню «позитивної» особистості, а й подальшому успішному

навчанню. Цим проблемам О. Барвінський присвятив цикл публікацій у газеті Г. Врецьони «Школьна Часопись», яка стала наступницею згадуваного видання О. Партацького [45, с. 307].

Завдання гімназій, наголошував учитель-практик, – підготувати молодь до подальшого складного, зокрема, університетського, навчання. Базуючись на основних теоретичних досягненнях і практичному досвіді австрійських педагогів Ф.-Е. Бенекке, К. Раумера, Я. Рудольфа та ін., О. Барвінський вважав, що необхідно всебічно вивчати класичні мови та літератури, але у таких обсягах, щоб не доводити шкільну молодь до «знемоги й притуплена». Класичні мови, безумовно, повинні стати основою освіти, однак акцентувати увагу лише на них не варто: науку рідної мови, наполягав автор, потрібно все ж таки зараховувати до найголовніших, бо вона є найважливішим чинником у виховному процесі. Автор аргументовано пояснив взаємозалежність доброго виховання і доброї освіти загалом [45, с. 308].

На переконання педагога, якщо рідна мова формує загальну «язикову св'єдомьсть» учнів, а народна школа закладає граматичну основу вивчення мови, то в гімназії повинні перейти «на поле абстракцій» і мати на меті «вправи розумовы». Акцент у вивченні мови треба перенести на її основний і, як свідчить досвід учителя-практика О. Барвінського, найважчий для засвоєння розділ – синтаксис, який вимагає від учнів аналітичного мислення, пізнання і розуміння «духу мови» [45, с. 309].

Окрім цієї статті, яка за важливістю змісту, методологією, окресленими перспективами та рекомендаціями не втратила актуальності й досі, О. Барвінський надсилав з Тернополя у львівські часописи й інші матеріали педагогічної проблематики. Наприклад, повідомлення про «Психічний обьявы вь житю д'ьтей», підготовлене на основі доповіді австрійського професора Ляйдесдорфа, яку він виголосив у віденському товаристві «досл'ьдовател'ьвь природы», ознайомило галицьке шкільництво з новими дослідженнями в царині «душевної» дієздатності

дитини. О. Барвінський навів чимало прикладів психічних недуг у дітей, спричинених спадковістю, які схарактеризував віденський науковець. Галицький педагог наголосив, що діти з вродженими аномальними талантами часто стають жертвами «славолюбовности и не розваги тихь, що ихь окружають» [35, с. 105].

У цьому ж часописі було опубліковано й декілька оповідань, перекладених з російської мови О. Барвінським. Серед них – «Чумаць (Посля Семенова)», на основі якого вчителі могли підготувати цикл лекцій про чумаків, їхній промисел, звичаї, традиції, неписані, однак ретельно дотримувані закони, про чумацький фольклор; «Сельській быть українського Русина, яке ознайомлювало читачів із побутом наддніпрянських українців» [35, с. 105].

Пасивність молоді («Гадки Подолянина...»), зокрема академічної, можна було подолати, на думку автора, виданням серії книжок українських авторів, які сприяли б її національному розвитку. Як приклад, О. Барвінський навів привабливу для німецької молоді і мовою, і способом викладу матеріалу. Таким виданням мали опікуватися товариства, які б за його словами: «уложили при помочі педагогів відповідну програму... розписали б конкурси», як вид стимулювання юного читацтва, «давали б ремунації за добру працю» [45, с. 308].

Особливу увагу автор пропонував звернути на «женську» молодь, як на майбутній чинник впливу на нові покоління, домагаючись відкриття для неї шкіл та інших навчальних закладів. Тему освіти жінки О. Барвінський продовжував розвивати й надалі на сторінках «Діла». Аналізуючи навчальну програму, запроваджену у львівському жіночому інституті, яким опікувалися монахи Чину св. Василя Великого, він заперечував «дидактичні методи» деяких учителів, що схилилися до спрощення й полегшеної подачі необхідного програмового матеріалу. Тут же автор пропонував звернути увагу на викладання рідної мови, математики,

географії та інших наук, які необхідні будуть випускникам інституту в подальшому житті [46, с. 188].

Саме на сторінках часопису «Діло» О. Барвінський акцентував на освітянській проблемі, яка згодом стала одним з проблемно-тематичних аспектів його творів, опублікованих у «Правді», «Руслані», «Учителі», «Шкільній Часописі» та в інших періодичних виданнях. Українському учнівству, стверджував учитель зі значним досвідом роботи, потрібні народні школи, в яких би повною мірою здійснювалося національне виховання без жодних вкраплень політики, однак з винятковим «плеканням почуття народности, вдячності для руського народу». Українська громада кожного населеного пункту мала б стежити за тим, щоб навчали дітей народні вчителі, запобігаючи процесу полонізації, який дедалі помітніше розгортався в Галичині. Необхідність зупинити процес полонізації українців головно на освітянському рівні змусила О. Барвінського порушити питання негайного створення педагогічного товариства: «одиниці не можуть бути сильними!» [45, с. 311].

Важливу роль у вирішенні цієї проблеми мало, на думку автора, відіграти духівництво, беручи активну участь не тільки у заснуванні нових шкіл, а й у всіх шкільних справах: «То и громада не втратила свого впливу на школу и польонизация не малатам приступу».

Таким чином, висвітлюючи в часописі проблему функціонування національної школи (окрім згаданих публікацій, у «Ділі» 1880-1885 рр. було вміщено значну кількість дописів, заміток, кореспонденцій цього автора зазначеної проблематики), О. Барвінський визначав основні завдання для освітян:

- 1) відкриття нових навчальних закладів для українських дітей;
- 2) пробудження і плекання в учнів національної свідомості;
- 3) удосконалення методики викладання;

4) залучення широких кіл національно свідомого громадянства, зокрема духівництва, до розв'язання проблем українського шкільництва [45, с. 311].

Подольнин висловив думку про те, що необхідно фахово видавати педагогічний часопис, навколо якого згуртувалося б українське галицьке шкільництво, обговорюючи найбільш важливі й складні проблеми навчання; вкрай потрібно розпочати видання «Руської бібліотеки педагогічної», якою повинне було б опікуватися шкільне товариство.

1888 р. Барвінський переїхав до Львова. За дорученням головного віділу «Руського товариства педагогічного» він спричинився до видання часопису «Учитель», що був створений за його ідеями і творчим баченням концепції українського учительського періодичного органу [35, с. 124].

З огляду праці Товариства в першій половині 1889 р. (ч. 1) підписаного криптонімом И. М. (Іван Матіїв), читачі дізнавалися, що ще з 1879 р. «русини-патріоти» обговорювали питання про те, що на полі національного шкільництва «майже ніякої нема діяльності». Одним із перших педагогів, що намагався привернути увагу широкого загалу до цієї проблеми, був О. Барвінський, який виступив із «Гадками Подольнина о нашихъ иародныхъ потребахъ», опублікованими в «Ділі» 1880 р. О. Барвінський у циклі «Гадки...» закликав: «розвивати і поглиблювати народне національне виховання й шкільництво... акцентувати на повноцінному родинному вихованні... та ґрунтовній підготовці вчительства... налагоджувати видання книг і преси» [35, с. 115].

О. Барвінський не лише подав до розгляду головному віділу товариства свою концепцію творення часопису «Учитель», а й з першого числа став його активним автором. Так, проблемам максимального використання змісту шкільного підручника, методики викладу навчального матеріалу, взаємозв'язку «учитель – учень» була присвячена стаття *«Яке призначене має читанка вь народной школі, и якъ нею треба користуватись»*. Зауваги з методики викладання рідної мови були подані

автором аргументовано, логічно, чітко: «Замітки загальні» і «Замітки подробиці», які були поділені на підрозділи «Загальне зрозуміння змісту» та «Зрозуміння щодо форми» [35, с. 115].

У загальних «замітках» автор наголошував на тій ролі, яку відіграє, на його думку, шкільний підручник у самостійній підготовці учня: *«Читанка єсть вь школі дуже важною книжкою, а добра книжка єсть неоціненнимь скарбомь», оскільки служить до «вправи вь читаню».* Поділивши процес навчання й удосконалення читання на три етапи (механічний, логічний, естетичний), о. Барвінський змушений був відзначити, що в початкових і навіть у середніх класах важко підготувати учня до естетичного сприйняття прочитаного, хоча вчитель повинен прагнути пройти з учнями логічний етап [35, с. 115].

Підсумовуючи загальні зауваження щодо особливостей навчання у початкових класах, О. Барвінський зазначав, що читанка повинна бути: *«осередкомь науки матернього языка, вь н'ьї мають скупляти ся и на н'ьї операги ся вс'ь галузи науки языковой, на н'ьї и зь ней повинень учитель учити мысли и мовы, читаня и опов'ьданя, правописи, твореня реченій, грамматики и стилістики вь такой звязи, вь якбй тй галузи науки зь собою лучать ся, подперають ся и доповняють ся».* При цьому автор подав чіткі рекомендації вчителям щодо того, як пояснити загальний зміст прочитаного, аби через нього зрозуміти форму матеріалу. Цьому процесові О. Барвінський надавав великого значення [35, с. 118].

На перший погляд, це доволі ускладнена програма вивчення рідної мови, але вона поступово готувала учня не лише сприймати прочитане на рівні повідомлення, а й вчила глибоко розуміти й уміти відтворити текст, дати йому аналітичну оцінку. Власне, наполягаючи на міцному взаємозв'язку народна – середня – вища школа О. Барвінський зауважував, що, ослабивши одну з ланок цієї освітньої конструкції, учитель ризикує отримати «неякісний продукт» – учня, не здатного висловити думку ні усно, ні письмово [35, с. 119].

Крім цього, О. Барвінський бачив проблему у перевантаженні учнів, у чому звинувачував перш за все вчителів, а також недосконалість розкладу занять молоді – по сім годин шкільного процесу і ще на додаток – необліковані години домашніх занять та приватних уроків. Зменшити кількість вечірніх годин самостійної роботи можна, безумовно, завдяки кваліфікованому викладові вчителя [45, с. 315].

О. Барвінський переконував Крайову шкільну раду, керівництво шкіл і самих учителів, що коли проаналізувати й оптимізувати всі чинники, то перевантаження школярів будуть усунені (фізична завантаженість, слабка методика викладання, недосконалість підручників – ці причини, названі О. Барвінським, сучасному читачеві, який має певну дотичність до шкільного процесу, видадуться до болю знайомими і викличуть здивування з приводу відсутності змін в основній навчальній схемі), і тоді: «певно устануть нарікання на обтяжене молодежи, а виховане и образовано буде могло вбдбувати ся безь утрати здоровля, якь того вимагає навіть самь интересь державы» [35, с. 118].

Маючи переконання, що «въ методі лежить сила учителя!», О. Барвінський викорисовував неформальний підхід до висвітлення будь-якого вузлового моменту педагогічної проблематики, що виявилось і в промоційній замітці, опублікованій з приводу виходу у світ «співанника» для народних шкіл, укладеного Ісидором Воробкевичем. Три книжечки він назвав «великою прислугою науки и співу въ школахъ», оскільки вони містили не лише тексти народних пісень та ноти, як «подставу нотного співу», а й «науку про стойкость нотъ, роды тактбвъ, павзы, скал'ь, интервалы» тощо [61, с. 19].

У навчальному процесі, на думку О.Барвінського, потрібно уникати будь-якого «прискореня й обтяженя духовою роботою», щоб приступаючи до плекання школярства, учитель пам'ятав: «Матеріяль науковий повинень бути разумно вибраний и обмежений, число годинъ науковыхъ шкбльныхъ, а такожь приватного занятя повинно бути відпо- відно до віку обмежене». У

зв'язку з цим основну роль у духовному вихованні молоді О. Барвінський відводив педагогам. Неодноразово перебуваючи у складі «комісії іспитових», завданням яких було присудження професійної кваліфікації учителям.

Саме до цієї проблеми – «недостатку кваліфікованих кандидатів на посади учительски в школах народных» – знову був змушений привертати увагу української громадськості О. Барвінський у «Відозві до Веч. духовенства и учительства». Автор закликав сільську інтелігенцію, щоб звернула увагу на бідних дітей, здібних до навчання. Цю відозву на прохання О. Барвінського було опубліковано й в інших українських часописах. [61, с. 19].

Аналізуючи матеріали О. Барвінського, опубліковані на сторінках галицьких педагогічних часописів, зауважимо, що він не тільки залишив свій спадок як автор-теоретик і педагог-практик. Професор О. Барвінський продовжував вивчати актуальні проблеми національних шкіл. Він також неодноразово загострював увагу членів Товариства на негараздах жіночої освіти. Його пропозицію щодо необхідності налагодження загальноосвітніх лекцій для вчителів, зокрема для українських жінок-учителів, ухвалену загальними зборами Товариства ще 1889 р., так і не було втілено в життя [61, с. 29].

Показовою щодо характеристики концептуальних засад національної школи була вміщена в «Учителі» промова на той час посла О. Барвінського, який у березні 1891 р. був обраний до Державної ради виборцями округу Кам'янка – Броди, виголошена на засіданні палати послів Державної ради під час «спеціальної дебати» бюджетної у міністерстві просвіти. Аналізуючи загальний стан освіти, О. Барвінський зазначав, що Австрія перебувала далеко позаду за «поступовими культурними державами Європи» в розвитку шкільництва [62, с. 7].

В опублікованій 1891 р. у часописі «Правда» (вип. 7) ще одній доповіді О. Барвінського, виголошеній на засіданні палати послів Державної

ради 20 червня 1891 р. під час обговорення бюджету міністерства просвіти, були порушені важливі для розвитку народу питання шкільництва. Найпекучішими на освітянській ниві проблемами, які вимагали негайного вирішення, були такі: «Методичне виобразованє добрих учителів», заснування якомога більше фахових шкіл, нових учительських семінарій, покращання матеріального становища вчителів та задоволення інших потреб. Зазначивши, що в останні роки було відкрито багато шкіл (з 1873/1874 н. р. до 1888/1889 н. р. загальна їхня кількість зросла на 985 шкіл), О. Барвінський підкреслив, що вони, однак, не змогли задовільнити всіх, хто прагнув знань. Поза школою залишилося 46 відсотків галицьких дітей шкільного віку, що означало надто високий відсоток для Австрії, яка: «в двох останніх десятиліттях занотувала важні шкільні реформи і взагалі поступ» [62, с. 7].

Національність і школа – «нерозлучні» поняття, вважав О. Барвінський. Оскільки Австрія була «асоціацією рбзнихъ народів», шкільництво мало б «числити ся зь національними прикметами поодинокихъ індивідуальностей». Безумовно, «чужою» мовою можна також «поднести ведомости народу», але, переконливо доводив доповідач, «образованє цвите лишь на ґрунтъ родной мовы». Як негативний приклад О. Барвінський наводив ситуацію, що склалася на той час у Російській імперії. Росія, використовуючи всі засоби для «зросійщення народбвъ», забороняла українську мову в школі, церкві і «публичному жить». Саме тому на противагу російській національній політиці австрійські політичні кола повинні були б допомагати «розвоєві славянськихъ народівъ взагалі а руского спеціально» [62, с. 8].

З метою успішного розвитку українського шкільництва О. Барвінський запропонував «покликати на высшу посаду въ міністерстві просветы Русина, оббзнаного зь потребами руского народу», на що бюджетна комісія дала згоду.

Оскільки на засіданні комісії не було жодного представника українців Буковини, О. Барвінський просив міністерство освіти звернути пильнішу увагу на освітянські проблеми українського населення у цьому регіоні, адже буковинський край, в якому переважало українське населення, не мав жодної української початкової школи та навчального закладу для підготовки вчительських кадрів[61, с. 19].

Сподіваючись на реалізацію своїх «жодань», що позитивно мало б уплинути на «духовий» розвиток українського народу, О. Барвінський продовжував і надалі працювати на ниві освіти українства, для «скріплена національної самосв'єдомости». Ця проблематика була однією з пріоритетних у публіцистиці О. Барвінського, зокрема у творах, надрукованих згодом у часописі «Руслан». За роки виходу цього видання (1897 – 1914) у ньому було опубліковано понад 80 різножанрових матеріалів О. Барвінського, в яких висвітлювалося багато проблем, пов'язаних з освітянським злободенням – із заснуванням українських різнорівневих навчальних закладів, функціонуванням утраквістичних шкіл, збільшенням українських кафедр в університеті (Саме ці питання неодноразово порушував О. Барвінський і на засіданнях Державної ради та Галицького сейму.) Звичайно ж, ці публікації суттєво відрізнялися від матеріалів О. Барвінського, надрукованих у фахових галицьких часописах. Адже газета «Руслан» була зорієнтована на масового читача, тому увазі аудиторії пропонував автор не теоретико-методологічні і дидактичні матеріали, а насамперед різножанрову інформацію та проблемні, пояснювальні, скеровувальні й організаційні статті[61, с. 29].

Одним із тематичних пріоритетів публіцистики О. Барвінського була й надалі мовна проблематика – функціонування української мови, її роль у розвитку української молоді. Заперечуючи твердження, що українська мова – «простонародний діалект, прибраний на скору руку сфабрикованою науковою термінологією», публіцист вимагав у владних структур

запровадити викладання обов'язкових предметів, зокрема всесвітньої історії, українською мовою.

Безумовно, добре орієнтуючись в усіх складових успішного навчального процесу, О. Барвінський не був схильний ідеалізувати шкільництво загалом. Однак наголошував, що прагнення до вдосконалення не повинне полишати жодного «учасника» освітянського процесу, особливо педагогів, які відповідали за «кристалізацію» молоді. Публіцист вважав, що вчителі повинні працювати під егідою професійних товариств, що забезпечувало б їм певні права і можливості, давало б змогу вирішувати складні проблеми в діяльності, допомагало б в обміні методико-дидактичним матеріалом [35, с. 129].

Досить важливо для національного виховання молоді, що мало б якісно позначитися на «прирості рускої інтелігенції», було вирішити проблему активізації допуску до навчання у реальних школах, учительських семінаріях, жіночих і чоловічих, у торговельній академії, промислових і «заводових» школах (1904 р., наводив цифри О. Барвінський, кількість учнів-поляків перевищувала в 6 разів кількість учнів-українців). Він наполягав: «Нарід потребує в політичній, національній, просвітній, економічній розвитку допомоги і проводу», тож починати організувати його майбуття потрібно було з вирішення саме цієї проблеми. При цьому важливими були й питання виховання школярства в повазі до українського минулого, до вшанування пам'яті «дорогих могил». І тоді лише: «надія, що молоде покоління принесе честь і славу Україні-Руси... покаже світові, як несправедливі і злосливі є напасти наших противників, мовби то українсько-руська молодіж виростала і виховувала ся в здичілости і гайдамацтві» [63, с. 119].

Бачучи комплексно проблеми освітянського процесу, що свідчить про його неабияке стратегічне мислення, він приділяв належну увагу і його організації. Зокрема, його хвилювала проблема функціонування галицької Крайової шкільної інспектури, яка мала бути не лише наглядово-каральним

органом, що й відбувалося, а контрольною ланкою, покликаною уважно стежити за виконанням приписів відповідного міністерства. Особливо це стосувалося освіти українців. Більшість посад цієї інституції займали поляки, що драматично позначалося на вчителях-українцях, на функціонуванні українських шкіл, і на програмовому забезпеченні навчання [63, с. 116].

Отже, проблеми функціонування шкільництва як єдиного здорового організму, покликаного виховувати й давати освіту дітям і молоді для їх майбутнього забезпеченого матеріального і духовного життя, а не емігрували за кордон від злиднів, стали втіленням одним із векторів просвітницьких ідей О. Барвінського на практиці. Вважаючи головними складниками навчально-виховного процесу родинне, релігійне і шкільне виховання, яке лише в гармонійному поєднанні може дати позитивні результати, він доносив ці аспекти широкому загалу у своїх публіцистичних працях. Його практична діяльність у царині педагогіки значно вплинула не тільки на розвиток українського шкільництва в Галичині, а й на створення культурно-історичних засад національної системи освіти і виховання, на закладання педагогічних традицій, які, на нашу думку, варто використовувати й у сучасній школі.

РОЗДІЛ 2.

ПРОБЛЕМНА ТЕМАТИКА ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО

2.1. Культурна проблематика як предмет творчості

Менша кількісно, проте також дуже важлива група статей О. Барвінського присвячена чималим здобуткам українства на культурній ниві. Зазначимо, що наука, мистецтво, пресо і книговидання, література, літературознавство, бібліографія не раз були предметом його публіцистичної творчості в часописах «Батьківщина», «Діло», «Зоря», «Правда», «Руслан», «Учитель» та в інших виданнях. Ця група публікацій не настільки чисельна, як, скажімо, громадсько-політична публіцистика, однак за актуальністю порушуваних проблем, рівнем їхньої значущості була дуже важливою для українства Галичини, зокрема виховання його свідомості [53, с. 34].

Перша публікація О. Барвінського в «Правді» – історичний нарис «Гуня и Острияниця». (Визначений Іваном Левицьким тип цієї публікації – «монографійка» – й донині використовують ті науковці, об'єктом вивчення яких є історія і культура Галичини ХІХ ст. загалом.) Нарис присвячено запорізькому гетьману Дмитрові Томашевичу Гуні та «наказному», тобто польовому, гетьманові Якову Острияниці, про роль яких в історії українського козацтва було сказано зовсім мало, так само, як і про події, пов'язані з тим-часовим перемир'ям козаків з поляками влітку 1638 р. Доволі майстерно (стиль нарису – описово-інформаційний) вплетено факти, які свідчать про те, що графу Потоцькому важко далася роль «побідителя» козаків». Автор відзначив, що з часу, коли козаки «почали з ляхами миритися», ім'я Гуні щезло з козацько-польських «пересправ» і розпочався «час непорядків», який завершився періодом, названим у народі Руїною [53, с. 34].

Це єдина публікація О. Барвінського в часописі «Правда» історичної тематики. Натомість літературознавча проблематика була не лише предметом зацікавлення «правдівського» автора, а й виявленням його професійних інтересів. Викладаючи в школі, він був добре обізнаний з потребами і вчителів, і учнів у забезпеченні їх якісними шкільними підручниками. У статті «Дещо нової читанці руської» автор намагався пояснити читачам необхідність укладання читанки для гімназій українською мовою [53, с. 37].

Адже саме тоді використовувалася «Хрестоматія» Я. Головацького, яка, морально застарівши, могла, на думку О. Барвінського, лише «задурити душі» молодого покоління. Ті учні, які зуміли добре вивчити творчість Ломоносова, Пушкіна та інших російських письменників, хибно вважали, не маючи змоги ознайомитися з українською літературою, що важливі лише польська і «великоруська» літератури, а отже, й мови, і починали розмовляти (у версії О. Барвінського – «базікати») ними, відмовляючись від рідної української. Автор відзначив як позитив появу «рускої читанки для висшої гімназії», що була укладена А. Торонським, «пересмотрена и исправлена ц. к. комиссією для сочиненья рускихъ школьныхъ книжокъ». Перелічивши «примітні» особливості читанки, О. Барвінський все ж таки культурна проблематика як предмет творчості змушений був визнати, що видання зовсім не таке, щоб «не бажати собі ліпшого» [53, с. 38].

Доволі палко (зауважимо, авторові в час написання статті виповнився 21 рік), однак аргументовано О. Барвінський розкритикував усі недоліки читанки, основним з яких уважав відсутність творів Івана Вагилевича, Петра Гулака-Артемівського, Євгена Згарського, Данила Млаки (псевд. С. Воробкевича), Юрія Федьковича. Творчість Тараса Шевченка була представлена всього кількома поезіями, натомість понад 30 сторінок займали художні твори Богдана Дідицького (галицького «хитрого малороса», як називав себе сам цей москвофіл). А. Торонським було «покривджено» цінну спадщину Ганни Барвінок, М. Гоголя, М.

Макаровського, М. Номиса, М. Пет-ренка, а ще – подано багато помилкової інформації. Безумовно, ці та ще низка літературознавчих і мовностилістичних вад підручника стали вагомим аргументом щодо заборони його використовувати у школі. Висновок автора: підручник усе ж таки цінний, бо «не маємо нічого іншого, з чого молодь могла б довідатися про багатство рідного нашого слова» [53, с. 39].

Через декілька чисел була вміщена «Допись. (Зъ надъ Дністра)» з підзаголовком «Ще дещо про «Рускую Читанку» А. Торонського», зумовлена дискусією щодо першої статті О. Барвінського. Мабуть, молодий учитель, ознайомившись з усіма «за» і «проти», зрозумів, що потрібно визначити не тільки зауваження стосовно змісту підручника, а, подавши спершу ретроспективу розвитку української літератури, порозмірковувати, чи справді А. Торонський «заледве орієнтувався в історії нашого красного письменства» [53, с. 38].

Ця стаття О. Барвінського – своєрідний начерк-конспект підручника української літератури нового зразка, в якому не лише відзначено видатних письменників, а й визначено їхній внесок у рідну культуру. Окрім цього, автор подав основні вимоги до біографічного блоку читанки і, що дуже позитивно, наголосив на «одностайності і консеквентності» правопису. Читанка ж А. Торонського хибувала на різнописання. Скажімо, лише прізвище Куліш подавалося в ній у трьох варіантах [56, с. 134].

Отже, якщо перша стаття О. Барвінського закінчувалася усе ж визнанням, інші відгуки, вміщені в часописах «Слово» і «Gazeta Narodova», певним чином вплинули на позицію молодого вчителя, який зрозумів, що не можна виправдовувати негатив: «...з сеї читанки ученик не тільки що нічого майже не наунитця, але для того ще наберетця кривих поглядів на нашу літературу, котрі може й не буде мати спосібности спростувати». Зауважимо, що ґрунтовна стаття О. Барвінського не залишилася непоміченою, її автору було доручено розпочати роботу над укладанням нового підручника [56, с. 134].

У перші роки виходу «Правди» матеріали О. Барвінського формували рубрику «Літературні огляди». Він і надалі продовжував готувати огляди літературних новинок, рецензувати часописи, недоступні широкому загалу, публікувати критичні зауваги щодо видавничої продукції. О. Барвінський проанонсував нове періодичне видання, яке започаткував відомий, зокрема в Галичині, професор слов'янських мов і літератур Берлінського університету В. Ягич, – науковий журнал «Archiv fur Slavische Philologie» [53, с. 137].

Не пройшло повз увагу О. Барвінського дослідження А. Вахнянина «О докторе Франциску Скорине і его литературной деятельности», опубліковане в збірнику «Справозданє дирекціє ц. к. Гимназіє академічній во Львовє на 1878/9». О. Барвінський, визначивши сильні і слабкі місця праці, полемізував з А. Вахнянином щодо мови здійсненого Ф. Скориною перекладу Святого Письма. А. Вахнянин вважав, що це була білоруська мова. Його опонент спирався на працю Я. Головацького «Несколько слові о библии изъ XVI ст обретающейся въ библіотецѣ монастыря св. Онуфрія ВО Львовє», в якій вчений доводив, що мовою перекладу є саме церковнослов'янська з сильною домішкою «малоруських слів, чехізмів і полонізмів» [56, с. 138].

У цьому ж випуску «Правди» О. Барвінський підготував рубрику «Літературні замітки і бібліографія», яка складалася з декількох розділів: 1. «Російська» (наведено 19 видань, до деяких вміщено анотації); 2. «Німецька» (10 видань, серед яких найбільше інформації про книгу Ф. Міклошича – «найпершого знавця слов'янських язиків» – «Uber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten»); 3. «Статті цікаві, розкинені в ріжних журналах и збірниках» (понад 25 публікацій, присвячених переважно проблематиці слов'янського світу, українських, російських, польських, німецьких авторів) [53, с. 139].

1889 р. видавці часопису присвятили п'ятий випуск «Правди» «безсмертній пам'яті нашого батька і великого генія України-Русі» Тараса

Шевченка. Однією з публікацій, що вміщена без назви і зазначення авторства, була промова О. Барвінського, виголошена на проблемно-тематичні особливості публіцистики зборах Товариства ім. Шевченка. Автора тексту вдалося встановити за інформацією рубрики «Сучасна хроніка».

Проаналізувавши діяльність Товариства, О. Барвінський дійшов висновку, що робота здійснюється досить мляво і в освітянському, і у видавничому, і в організаційно-науковому напрямках. Незаангажований на той час членством у Товаристві, О. Барвінський запропонував новий погляд на розвиток і поліпшення справ організації. Реформувати Товариство пропонувалося аналогічного краківського, що стало б, за словами доповідача, «засновком майбутньої українсько-руської академії». Автор чітко аргументував реорганізацію Товариства зі зміною статуту, розширенням членства, залучивши до нього всіх, «котрі раді б для науки працювати». Акцентував увагу на періодичних виданнях Товариства: пропонував публікувати «найкращі» наукові роботи, заснувавши «Записки Товариства ім. Шевченка», а часопис «Зоря» – «письмо літературно-наукове для руских родин» – видавати якісніше, сумлінніше, більше уваги приділяючи змісту. Зрештою, реформа, запропонована О. Барвінським, відбулася, а її автор плідно працював у Науковому товаристві ім. Шевченка, доки не був виведений з його лав зусиллями значного кола опонентів, серед яких найавторитетнішими були І. Франко та О. Борковський [56, с. 139].

У «Правді» опубліковані й переклади О. Барвінського. Впродовж 1879 р. її читачі мали змогу ознайомитися з перекладом роману О. Кузьмича «Набіг в степу», дія якого відбувалася в 1628 р., коли «Україна була під пануванням Польщі». «Тому змагалася в народі ненависть до нової віри и до всіх уніатів-католиків», – визначив основний мотив роману О. Барвінський. Ще однією його перекладацькою працею була «Філософія штуки» Г. Тена, «професора в школі штук красних в Парижі». Частина перша – «Про истоту твору штуки» – була опублікована 1880 р. (вип. 1–3). Друга частина – «Як

повстає твір штуки» – мала змогу потрапити до читача завдяки «доповненню до річника XIII «Правди» [53, с. 139].

Необхідно зауважити, що деякі дослідники життєвого шляху О. Барвінського «приписують» йому авторство «Коляди» (1868. – Ч. 2), хоча й уміщена вона під рубрикою «З народних уст». Сам О. Барвінський пояснював, що записав «Коляду» у с. Стриганцях Станіславського «околу» [35, с. 134].

Інформаційні рубрики останнього десятиліття виходу «Правди» «Сучасна хроніка» і «Діяльність руських товариств і інститутів» наповнені лише відомостями про багатогранну діяльність О. Барвінського в ім'я українського народу, уважне прочитання матеріалів яких додає багато штрихів до об'єктивного вивчення його біографії [53, с. 34].

На час виходу «Руслана» О. Барвінський вже зарекомендував себе і як ініціатор введення в мовноправописну практику фонетичного письма, і як автор широко використовуваних у шкільництві підручників з рідної мови та літератури, про які прихильно відгукнувся Іван Франко: «Сі три томи мали служити як учебники руської мови і письменства в класах шостому, сьомому і восьмому. В порівнянні уживаної перед тим читанки Торонського... читанка Барвінського творила дуже значний поступ, а фонетика, захована в писаннях українців, приготувлювала побіду фонетичного правопису в цілім письменстві» [35, с. 134].

О. Барвінський досить уважно стежив за розвитком українського краснописьменства. Значна частина його публікацій у газеті присвячена саме розвиткові української літератури, її визначним представникам, досягненням і проблемам. Наполягаючи на необхідності проведення форуму українських письменників, публіцист вважав, що «наше новочасне письменство збивалося на манівці, переходило важкі проби, стрічало всілякі перепони, нашу письменну мову закидано всіляким буряном». Саме ця проблематика мала б стати домінантною на форумі. Проте О. Барвінському різко, у властивій йому манері, заперечив Осип Маковей, оголосивши, що

жодних письменницьких зібрань не потрібно, оскільки письменники, які брали б участь у нараді, зокрема І. Франко, І. Белей, О. Барвінський, не змогли б відмовитися від громадсько-політичних проблем («будуть дивитися крізь політичні окуляри і з наради вийде дуля»), що, на його думку, категорично не потрібно літературі. Звичайно ж, О. Барвінський, декларуючи своє несприйняття політики в літературі, на ділі усе ж таки не розрізняв понять «політика» і «культура» [35, с. 142].

Наполягаючи на створенні «нерукотворних пам'ятників» для українських діячів культури, О. Барвінський ознайомлював читачів із життєвим і творчим шляхом В. Білозерського, І. Верхратського, П. Житецького, О. Кониського, П. Куліша, М. Лисенка, О. Поповича, Д. Танячкєвича, М. Шашкевича, Т. Шевченка. Характеризуючи літературознавчу публіцистику О. Барвінського, наголосимо, що їй властиве пієтетне ставлення до тих діячів, які працювали в ім'я майбутнього України. Зокрема, він уважав, що лише тоді буде належно визнано й вшановано пам'ять П. Куліша, коли світ побачить «вся його літературна спадщина, розкинена або забута, а для сучасного молодого покоління мало відома, а крім того і незвичайно широка его переписка, яка кине чимало сьвітла на его многосторонню діяльність» [35, с.124].

1904 р. О. Барвінський підготував до друку рукописну спадщину Костя Горбала, отриману від вдови одного з останніх «вечерничників». «Небогата ся спадщина, бо... не був скорий до писання, хоч мав снагу до письменства, але вельми цікава она і характерична», – повідомляв читачів у вступному слові до публікації, зазначаючи, що він лише впорядкував тексти, вигадав заголовки та подав примітки, тобто, додамо від себе, здійснив титанічну працю для популяризації творчості К. Горбала.

Чималий блок публікацій у «Руслані» становить представлена різножанрово шевченкіана О. Барвінського. Зокрема, автор поінформував, як розпочалося вшанування пам'яті Кобзаря в Галичині. Багато публікацій О. Барвінського були присвячені одному з галицьких будителів –

Маркіянові Шашкевичу. Аналізуючи і популяризуючи «Маркіянову ідею», автор закликав: «Ладьмося до сьвяткованя 100-літних уродин бл. п. Маркіяна Шашкевича!». Цій даті, гідному вшануванню його пам'яті були присвячені й інші статті О. Барвінського, зокрема: «Великі роковини», «Столітний ювілей», «Перед столігем Маркіянових уродан», «До ювілею столітних уродин Маркіяна Шашкевича» [55, с. 234].

«Пам'ятаймо про заслужених покійників!» – закликав українську суспільність О. Барвінський, нагадуючи про чималі заслуги видатних осіб не тільки перед своїми народами. Кардинал-митрополит Сильвестр Сембратович, Корнило Устиянович, Анатоль Вахнянин, Франц Паляцький – «великий вітець чеського народа... учитель і для всієї Славяньщини» (Сьвятковане сотних уродин Паляцкого, Франц Володислав Рігер – чеський політик, «старанием» якого засновано чеські університет, академію наук, народний театр, Петро Капніст – російський амбасадор, який «багато причинився до междержавних взаємин між Австро-Угорщиною і Россиєю», – ці та інші особи не раз були пошановані дослідником на сторінках «Руслана» [55, с. 234].

1897 р. в українських виданнях була вміщена коротка інформація про смерть львівського нотаря О. Ясінського. Не зраджуючи свого правила належного вшанування гідних людей, О. Барвінський нагадав галичанам не тільки те, що О. Ясінський упродовж 1873–1880 рр. був «посадником» Львова, а й те, що він толерував українську мову в державних установах: «Може бути, що се тепер видасть ся дрібницею, але на 70-ті рр. таке пошанованя прав наших з сторони посадника свідчило про справедливість О. Ясінського для русинів» [55, с. 137].

1906 р. у газеті з ініціативи О. Барвінського, а також за його упорядкуванням і редакцією почав виходити друком цикл публікацій «Материяли до національно-політичного і культурного житя Русинів», мета якого – ознайомлення широкого читацького загалу з епістолярієм відомих галицьких осіб, які неабияк спричинилися до розвитку

національно-культурного життя українців Галичини. «Наміряємо оповіщувати переписку визначніших діячів народних... спомини з минувшини і взагалі всякі причинки до виясненя нашого народного життя» – така ідея виявилася досить дієвою, бо ще 1904 р. О. Барвінський отримав схвальні відгуки на опубліковану «Переписку Івана Левіцького (Нечуя) з редактором «Правди» Володимиром Барвінським» (ч. 85) [55, с. 138].

Підтриманий читачами епістолярний цикл містив листи М. Максимовича до Т. Василевського, «звісного дідича княжого та щирого друга поета», а також М. Мурави (псевд. С. Лепкого), Т. Окуневського, О. Огоновського, В. Барвінського, В. Масляка до О. Барвінського та деякі його листи-відповіді. Щоб читач міг орієнтуватися в обговорюваній у листах тематиці, О. Барвінський пропонував вступні зауваги, в яких намагався дати лише основні «причинки», не характеризуючи ні адресанта, ні його позиції щодо тієї чи іншої проблеми [56, с. 132].

Намагаючись інформувати читачів про друковану продукцію, що виходила не тільки українською, а й іншими мовами, О. Барвінський запровадив у «Руслані» з ч. 127 першого року виходу рубрику «Огляд книжок і часописей». Представляючи рубрику, він зазначив, що під нею обговорюватимуться ті видання, «котрі доторкують ся важних питань сучасних». Для першого «представлення» було обрано книгу Теодора Лоретзена «Die Sozialdemokratie in Theorie und Praxis oder ein Blick hinter Conlissen», видану в Лейпцигу цього ж таки року. Мабуть, не випадково ця книга була обрана першою, оскільки, як відомо, О. Барвінський не поділяв поглядів деяких відомих галицьких політиків щодо соціал-демократії: «Дізнають ся наші родимці, що на черзі стає актуальніше якдо недавна для нас борба з новим ворогом, соціялізмом, ворогом сьв. віри і церкви, ворогом народности і суспільного ладу» [35, с. 136].

Аналіз свідчить, що значну частину журналістської діяльності О. Барвінський спрямовував на різножанрове відтворення суспільно-політичного життя Австро-Угорщини загалом і краю зокрема. Зрештою, і

сама концепція щоденної громадсько-політичної газети не передбачала більшої уваги до культурницької проблематики, оскільки редакція намагалася якнайповніше відтворити інформаційно насичене тогодення. Однак культурна проблематика, висвітлювана О. Барвінським не тільки в «Руслані», а й в інших часописах, які виходили до чи після його видання, є важливою складовою всієї журналістсько-публіцистичної спадщини цієї непересічної особистості.

2.2. Фахові засади української журналістики

Одним із основних напрямів публіцистичних виступів О. Барвінського в українській періодиці другої половини XIX ст. був пресо- і книговидавничий процес. Вважаючи цю ланку культурного життя українців однією з основних у національному духовному поступі, О. Барвінський постійно наголошував на необхідності приділяти їй якнайпильнішу увагу [43, с. 822].

Оскільки предмет нашого зацікавлення – публіцистика О. Барвінського, наведемо вислів, у якому є важливі не тільки для тогочасного процесу пресотворення, а й для сьогоднішньої журналістики. Цінним для вивчення творів названої тематики в публіцистичній спадщині О. Барвінського і визначення основних її концептуальних аспектів є ще один цикл його матеріалів, уміщених на сторінках «Діла» перших років виходу. Автор систематизував і здійснив фаховий аналіз українських періодичних видань, які виходили на той час у Галичині, об'єднавши їх за такими групами: політичні, літературно-наукові, популярно-політичні, педагогічні, господарсько-промислові, церковні, гумористично-сатиричні. До речі, сучасні дослідники української періодики, аналізуючи історіографію і джерелознавчий аспект проблематики, чомусь не посилаються на цю публікацію, віддаючи перевагу безумовно важливій праці І. Франка, написаній 1910 р. [43, с. 822].

Однак відзначимо, що «Оглядь...» О. Барвінського – доволі цінний для вивчення матеріал, оскільки є своєрідним підсумком. Проблемно-тематичні особливості публіцистики видавничої праці, яка була спрямована на розвиток національної свідомості широкого кола читачів. Визначивши позитивні й негативні аспекти українського пресо- і книговидання в Галичині, автор докладно поінформував зацікавлене галицьке товариство про стан видавничої справи українців у сусідній імперії. Зокрема, О. Барвінський змістовно розповів про заснований у Києві історичний місячник «Кіевская Старина», який публікував наукові праці українських істориків, фрагменти щоденників, біографії, некрологи визначних українських особистостей, українознавчі студії. Щоб підбадьорити й заохотити галицьке українство до літературно-видавничої праці, автор навів слова П. Куліша про те, що найбільша велич української нації полягає у тому, що залишившись без церковного, політичного, військового і наукового проводу, вона зуміла створити самостійну літературу, чим дуже «потривожила пан-русистів». Інформативно цікавою була ще одна стаття О. Барвінського, присвячена цій же проблематиці, в якій автор порушував проблеми функціонування та розвитку преси [43, с. 823].

На думку публіциста, «розбуджувати самовіжу (свідомість) народню» покликана насамперед преса. У статті «Мислі до програми популярного видавництва «Просвіти», опублікованій за підписом Один з членів Тернопільської філії «Просвіти» в часописі «Правда, автор зазначав, що щоденна преса повинна стояти «на сторожі добра тих верстов народа, що досі з ні відки не можуть надіятися теплої опіки» [43, с. 824].

Першочерговим завданням «совісної» журналістики О. Барвінський вважав необхідність прискіпливо «слідити за всіма обявами життя народнього, його биту, викривати хиби и недостатки в кождім одношеню, слідити за їх причинами и брати инициативу в подаваню рад на истнующе зло, або для запобіженя злу більшому». Цього повинен дотримуватися кожен публіцист, який не хотів би «гнилою колодою в

суспільности валятись, хто піймав би щастє висше як щастє гусіниці – або що гірше вовка». Цією статтею О. Барвінський, витлумачивши основні завдання «совісної журналістики», започаткував «поважну» дискусію у пресі з приводу завдань української журналістики: визначення основних завдань ціонування, ролі товариства, яке покликане слугувати пробудженню «народного Духа», а й визначення суттєвих потреб народу в друкованому слові [35, с. 122].

У статті «Теперішня праса і дух часу О. Барвінський розглянув особливості функціонування тогочасної преси. Порівнюючи публіцистику зі «щоглистим кораблем, що бистро пливе з вітром», автор зауважував, що періодика розвинулася в різних напрямках і зуміла досягти «необчисленного впливу» на всі верстви читацької аудиторії. Однак чимало часописів, які відповідали найвимогливішим запитам читачів, подаючи «поважні статі з науки і штуки», не могли внаслідок матеріальних негараздів функціонувати тривалий час. Саме тому в більшості випадків «орган, котрий дбає о справдешнє образованє суспільносте, находить ледво кілька соток передплатників» [43, с. 825].

Одним з таких редакційних винаходів залучення передплатників, на думку автора, став кримінальний відділ низки часописів. Матеріали цієї тематики різних за напрямами видань подібні за стилем і формою, за розлогістю наведених подробиць і деталей. Ця проблема, що охопила європейську пресу загалом, стала предметом обговорення і на Міжнародному конгресі кримінальної антропології (Женева, 1896 р.). О. Барвінський навів основні аргументи такого способу залучення читачтва: «Дневник дає зручним людям дуже добре поучене, як они, щоби не попасти в лапку, можуть обходити карний кодекс, як они можуть той або сей артикул небезпечний обминути або обійти [43, с. 827].

Натомість О. Барвінський пропонував українським журналістам, редакторам, видавцям розвивати пресу, яка б виступала в «обороні ідеї і основи церкви», яка сприяла б духовному вихованню молодого покоління,

яка б пояснювала і просвіщала, зміцнюючи національну свідомість читачів. «Живемо в часах, – змушений констатувати О. Барвінський, – де конечною потребою публіки сталась часописна література, в якій знаходить відгомін всяка пристрасть, всяка нововиступаюча злоба дня, всякий національний і конфесійний пересуд. Супротив напору тої ніби осьвіти, плеканой часописною літературою, доконче треба міцного заборолу справдешної науки» [44, с. 142].

Щоб скеровувати аудиторію в потрібному напрямі, О. Барвінський зініціював, запровадив бібліографічні блоки часописів «Діло», «Правда», «Руслан», «Учитель» та інших видань і став їх постійним автором. Презентуючи нову рубрику – «Огляд книжок і часописий» (Руслан. – 1897. – Ч. 127), він аргументував її створення необхідністю орієнтації «наших родимців» в українському часописьменстві. «Легка або фальшива монета думок газетних» повинна заперечуватися публіцистикою, яка б давала змогу читачам вивчати «теперішність», демонструвала «справедливе поєднання суперечностей, виступаючих конечно в кождім часі, і помогала б їм підготовляти собі будучину» [44, с. 142].

1897 р. у часописі «Руслан», органі «Католицького русько-народного союзу», який очолював О. Барвінський, була опублікована стаття Одного з нас (Осипа Маковея) «Руска публіцистика» (ч. 172). У ній автор у доволі категоричній формі, однак, безсумнівно, реалістично проаналізував стан і становище українських публіцистів, редакторів, видавців з позиції п'ятдесятилітнього ювілею української преси.

Цілком поділяючи погляди О. Маковея, О. Барвінський вважав, що «гадки», висловлені в цій статті, повинні стати предметом «зрілої і поважної розправи» і розглядатися на «часописьменському» з'їзді, Українська журналістика: визначення основних завдань який пропонувалося провести з нагоди столітнього ювілею «народного українсько-руського письменства» та п'ятдесятиліття часописьменства.

Думки О. Маковея щодо завдань і ролі української публіцистики п'ятдесятилітнього функціонування доповнив О. Барвінський у програмній статті «П'ятдесятилітє руского часописьменьства». Він, зокрема, зазначив, що літературний рух галицьких українців саме в цей період (з часу заснування «Зорі Галицької») зосередився навколо періодичних видань. Отже, дослідники «розвитку нашого письменства» повинні черпати знання зі «стиртки наших часописей, які появили ся від пятьдесяти літ». Хоча, на його, як виявилось, цілком слушну думку, в пресі цього періоду траплялося чимало «пустого колосся». Однак «чільне зерно», що залишилося лише на шпальтах газет, поступово стає малодоступним для «широкої суспільности пізнійших літ» [45, с. 122].

Сучасні дослідники української преси наголошують на тому, як надзвичайно складно віднайти те чи інше періодичне видання для вивчення його атрибуції, змісту, напрямів тощо. Зауважимо, що наприкінці XIX ст. на цю проблему звертав увагу і О. Барвінський. У зв'язку з тим, що фейлетонна («підвальна») частина громадсько- і літературно-політичної преси не передруковувалася окремими виданнями, вона «для пізнійшої генерації зовсім пропала, позаяк ті часописи стали бібліографічною рідкістю» [43, с. 828].

Автор наполягав, щоб культурницькі товариства, дбаючи про розвій народу, вивчали досвід української журналістики, зокрема змістове наповнення українських часописів. Необхідно було, на його думку, організувати і видання певних публіцистичних надбань окремими випусками: «...поміж стосів задрукованого паперу переходової звичайно вартосте вибрати цінне зерно там нагромаджене, що могло би нинішній суспільности послужити добірним літературним або науковим кормом» [35, с. 148].

Доволі складною для майбутніх дослідників преси проблемою, прогнозував О. Барвінський, буде розшифрування авторства часописних публікацій, які в багатьох випадках подавалися без підпису або під

криптонімами чи псевдонімами. Як приклад він навів створений Іваном Франком покажчик статей і авторів часопису «Правда», вміщений у літературному збірнику, виданому в «доповнене XIII рочника часописи «Правда». Однак І. Франкові не вдалося встановити деяких справжніх авторів правдивських матеріалів. «Не будши свідомим псевдонімів і криптонімів, поприписував статті і розвідки пок. Осипа Барвіньського пок. Омелянови Огоновському, статті пок. Вол. Барвіньського пок. Кс. Климковичеві і т. ин.». У покажчик вкралися прикрі помилки, що, як свідчив О. Барвінський, «увійшли опісля тою дорогою і до бібліографії Ів. Ем. Левицького» [35, с. 152].

Одним з найнеобхідніших джерел вивчення історії журналістики, про яке писав О. Барвінський, мотивуючи, що без знання «минувших за і проти» важко творити якісну сучасну пресу, була мемуаристика – «споминки» учасників творчого процесу. Твори цього жанру, опубліковані в пресі й окремими виданнями, як жодні інші, добре надаються «до оцінки чи то літературної або наукової, чи політичної або суспільної якогось діяча народного» [41, с. 234].

Особливо бідною на спомини була доба «вечерничників» і «метників», позаяк жодних нотаток працівників часописів «Вечерниці» і «Мета» не було опубліковано. «Видатніші з них, як Ев. Желехівський, Ол. Огоновський, Л. Лукашевич, В. Навроцький, Ом. Партацький, Вол. Барвінський і багато иньших, що живу брали участь в громадській і літературній та політичній діяльносте тих часів, вже вимерли, а з ними пішла в непамять не одна споминка, не одна черга, що як слід осьвітила би не одну подію нашого національно-політичного, громадского і літературного розвою» [41, с. 232].

Наголошуючи на необхідності вивчення творчої спадщини осіб, що спричинилися до розвитку української журналістики, О. Барвінський наводив слова чеського видавця Пеніжека, цілком поділяючи його думку щодо ролі і чину «дневникаря» в суспільстві: «Рідко хто признає ему

заслугу. Тисячі, навіть мільйони слухають его... Другі переймають ся его ідеалами, навіть его словами, голосять їх відтак, повтарають. А він сам, сей дневникар, лишає ся в тіни, незвісний, часто і безіменний [42, с. 152].

Українська журналістика: визначення основних завдань прагненні якнайдоступніше подати її читачам «дневникар зуживає ся більше і скорше ніж звичайний чоловік», на його діяльності негативно позначалися і закони про пресу, які постійно змінювалися австрійською владою в певних пунктах. Зокрема, повідомляючи читачам про нові, не зовсім відповідні тогочасним вимогам і потребам зміни в пресовому законі 1902 р., що стосувалися «об'єктивного поступованя, кольпортажі і спростовань», О. Барвінський висловлював сподівання, що українська преса все ж таки зуміє зарекомендувати себе в суспільстві так, як це «відповідає культурному розвитку і свободолобним змаганням» [53, с. 37].

Журналістська етика, людяність, уміння не загострювати конфліктні ситуації, які раз у раз виникали поміж українськими періодичними виданнями, що мали різні погляди на засоби досягнення національної мети, польськими часописами, які негативно сприймали національні домагання галицьких українців, характерні для творчого стилю О. Барвінського. Однак такої толерантності дотримувався журналіст до певної межі. Досить красномовно підтверджує цю думку його стаття-відповідь польському часопису «Przełd», автор якого звинуватив О. Барвінського в захопленні «протестантськими» текстами [44, с. 124].

Однак чимало політичних опонентів намагалися звинуватити О. Барвінського в небажанні і невмінні вести чесну пресову боротьбу. Характеристика, дана йому В. Гнатюком у статті, вміщеній у «Літературно-Науковому Вістнику», була не дуже приваблива: «Ол. Барвінський належить до тих людей, які можуть про все і про всіх говорити, критикувати, полемізувати, навіть лаяти і то погано по-уличному». Проте сам факт, що передрукована була вона у «Руслані», в полемічних заувагах О. Барвінського «Чи має молодіж займатися політикою?» [35, с. 155].

Проблемно-тематичні особливості публіцистики її оголосити широкому колу своїх читачів, адже їм були добре знайомі стиль публіциста, аргументованість його позиції, толерантність у висловлюваннях. Зазначимо, що однією із Гнатюкових «претензій» до О. Барвінського була та, що його газета надто впливала на молодь публікаціями переважно громадсько-політичного спрямування. Таким чином, В. Гнатюк неочікувано для себе визначив міру впливу на читача і популярності «Руслана» [35, с. 155].

Особливо обурювала О. Барвінського позиція польських журналістів, зокрема авторів «Gazet-и Narodow-oї», «Dzennik-a Polsk-oro», «Slow-a Polsk-oro», «супроти Русинів», що, претендуючи принаймні на зовнішню толерантність до рівноправних сусідів у краї, зовсім не були перейняті «європейською приличністю» і дозволяли собі публікувати відверті нісенітниці, неперевірені факти, сфальсифіковану інформацію. «Брехнею сьвіт перейдеш, та назад не вернеш ся» назва передовиці, звучала пересторогою несумлінним журналістам й інших польських часописів [35, с. 156].

«Геростратівською роботою» називав О. Барвінський діяльність москвофільських часописів, спрямовану проти будь-якого прояву української громадсько-політичної активності. Зокрема, це стосувалося львівського «Галичанина», відомого своєю непримиренністю до українців, що виробив публіцистичний метод поборювання «самостійного й окремішного національно-культурного розвитку руского народа». У 206-му числі «Галичанина» за 1898 р. була опублікована передовиця «Обьясненіє изъ-за рублей (Голось изъ провинці)», інформаційним приводом до якої стали неперевірені факти діяльності О. Барвінського. Зокрема, було повідомлено, що О. Барвінський «удавав ся зь просьбою» до українського «поміщика» О. Терещенка, щоб він «зофірував» чималу суму на заснування українського театру в Галичині. З відкритого листа О. Барвінського, вміщеного в русла нівській рубриці «Новинки» під заголовком «Брехні

«Галічаніна», дізнаємося, що посол не лише не спілкувався з відомим українським меценатом, а й не був знайомим з ним [35, с. 156].

О. Барвінський постійно акцентував на важливості журналістики у формуванні світогляду свого читача: *«...повинна публицистика совісти слідити за всіма обявами життя народнього, его бити, викривати хиби и недостатки в кождім одношеню, слідити за їх причинами и брати иницијативу в подаваню рад на истнующе зло, або для запобіженя злу більшому»* [35, с. 157].

О. Барвінський добре розумів роль журналіста в суспільстві, особливо в часи, коли для аудиторії важлива реалізація не лише інформаційної, а й пояснювальної (тлумачної, коментувальної) функцій періодичного видання. (До речі, саме тому його газета й була настільки популярна серед читачів, що мала змогу виходити більше 17 років поспіль.) Однак «деякі дневникарі вважають своїм ремеслом сіяти невдоволенє, бо це як каламутна вода, в якій добре ловити рибку». З огляду на сучасні журналістські реалії ситуація досить зрозуміла, рівно ж як і зрозуміла творча активна принципівість О. Барвінського [35, с. 158].

Українська незалежна преса (а немало видань позиціонувалися саме так), що декларувала себе поборницею українських надій, на його думку, в «дійсности йшла з понеханєм народовских принципів на услуги москвофільської кліки і для неї робить всякі неможливі уступки, фалшує для єї приподобаня дійсну правду» [35, с. 158].

Проте спроби довести необхідність «гордої постави» не лише «дневникарям», а й представникам громадсько-політичних сил українців, що співпрацювали з пресою, не завжди були почутими і (тим більше) зрозумілими. Саме тому обурливою видалася неодноразово оприлюднювана в пресі позиція М. Коса, що, заперечуючи свій радикалізм (як відомо, О. Барвінський був непримиренним опонентом цієї політичної течії), охоче співпрацював з «*Volksstimme Radikal-demokratisches Blatt*». «Запоручившись» підтримкою Нестора-літописця щодо певних рис

української ментальності («а хоч земля була велика і богата, але ладу в ній не було. Треба було аж Варяг прикликати за моря, щоби княжили над русинами»), О. Барвінський дивувався, що саме так «русский радикал» вирішив у чужому пресовому виданні шукати «спасеня для ущасливлення руского народу». Зазначимо, що й самого О. Барвінського зрадила публіцистична витримка (зовсім неприпустимою видалася йому поведінка політичного діяча), стаття отримала образливий для М. Коса заголовок: «Цввіріньканє калуского воробця». М. Кос не залишився в боргу і на сторінках радикальної преси (зокрема «Громадського Голосу») «хляпнув болотом» на О. Барвінського, вважаючи, за версією останнього, це «найпильнішою і найважнішою задачею в своїй нездарній балаканині» [35, с. 159].

Однією з необхідних умов дійового функціонування преси О. Барвінський вважав «здорову, предметову критику», проте аж ніяк не ту, що призводила до фальсифікації в часописах діяльності тієї чи іншої «публічної особи». Саме тому він у доволі різкій формі звинувачував «консолідаційних праведників», зокрема Ю. Романчука – «захитника народної честі», у «клеветі» на свою політичну діяльність, яку жодним чином не можна було вважати здоровою критикою [36, с. 88].

Уміння О. Барвінського зібрати якнайбільше інформації для викладу суті, точно відтворити, спостерігаючи за подіями, ситуацію; його майстерність спілкування з аудиторією, що дозволяло правильно розставляти акценти в доволі важкій для висвітлення громадсько-політичній проблематиці; фаховий аналіз та узагальнення давали змогу публіцистові беземоційно зосередитися в тексті на найголовніших аспектах. Усе це сформувало творчий доробок, вивчення якого не лише допоможе майбутнім журналістам зрозуміти композицію досконалого інформативно-концептуального тексту, а й просто відкрити «призабуті» не з нашої вини сторінки української культури й політики [36, с. 85].

Намагаючись вести непримиренну боротьбу проти негативних явищ у журналістиці, О. Барвінський артикулював низку «поганих способів» формування змістового комплексу, що покликаний був завойовувати довірливого читача: «клевети», перекручування фактів, «підсовування неможливих думок і замірів», «плюгавлення всяких починів, що ведуть до розвитку руского народу», його мови й літератури (це головню стосувалося москвофільських часописів), «політика цькування» (польська преса), текстовий тероризм, нетерпимість до протилежних політичних поглядів. Ці негоці знесилюють позитивні тенденції у пресі, зменшують довіру читача, адже всі промахи «апостолів свободи» (О. Барвінський дав саме таке оригінальне означення журналістів) згодом стають явними, що жодним чином не сприяє їхній популярності [37, с. 243].

Загалом, завдання, які визначав для працівників пера О. Барвінський, не втратили актуальності й сьогодні. Серед них – служити своєму народові, бути правдивим і вимогливим до слова; виховувати любов до рідної історії і своєї землі; шанувати особистість, усе добре набуте попередниками, берегти його і примножувати.

РОЗДІЛ 3.

ВИДАВНИЧА ТА РЕДАКТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВЦЯ

3.1. Видавнича практика. Проекти «Правда» і «Діло»

Олександр Барвінський значну частину своєї творчої діяльності присвятив організації і творенню різнотипних українських періодичних видань Галичини, що виходили в другій половині XIX – на початку XX ст. Серед них назвемо народовську «Правду» – «письмо літературно-політичне» (Львів, 1867–1870, 1872–1880, 1884, 1888–1898) і «Діло» – газету, редакція якої впродовж багатьох років видання виховувала читачів у національному дусі (Львів, 1880–1918, 1922–1939). У випускних даних названих видань не натрапимо на прізвище цієї національно самовідданої людини, однак можна з упевненістю відзначити, що саме завдяки О. Барвінському ці часописи задовільняли вимоги не тільки галицької української аудиторії [35, с. 164].

Важливим у цьому контексті для дослідників минулого української журналістики є листування О. Барвінського з братами Володимиром та Осипом, завдяки якому можемо відновити певні фрагменти складних етапів започаткування, становлення і розвитку українських періодичних видань Галичини в другій половині XIX ст.

Однією з найменш вивчених сторінок творчої біографії О. Барвінського є його співпраця з українським періодичним виданням «Правда», започаткованим у квітні 1867 р. у Львові. Часопис виходив тривалий час, однак з деякими перервами, що було зумовлено низкою різних причин. За цей час його редакторами були Льонгин Лукашевич, Анатоль Вахнянин, Олександр Огоновський, Володимир Барвінський, Антін Березинський та інші відомі в історії української журналістики особи [35, с. 165].

У вихідних даних журналу жодного разу не згадується ім'я О. Барвінського, який чимало зробив для видання «Правди»: був одним з

ініціаторів її створення, організатором колективу авторів, відповідальним за наповнення редакційного портфеля і формування випускового числа, ведучим, автором, редактором рубрик «Критичний огляд», «Огляд літературний», літературним редактором і коректором. А отже, фактичним відповідальним редактором часопису. Стверджувати це дозволяє нам значна кількість архівних матеріалів, зокрема епістолярна спадщина О. Барвінського – листування з Ф. Вовком, П. Кулішем, М. Лисенком, Ф. Міклошичем та іншими знаними особами [45, с. 305].

1867 р. О. Барвінський звернувся письмово до невідомого адресата з низкою організаційних питань, пов'язаних з функціонуванням: «Правди» і головно з її професійним керівництвом. Цей лист не лише пояснює певні зміни в редакційному комітеті, а й яскраво наświetлює роль О. Барвінського у творенні часопису, тому наведемо більш розлогу цитату з цієї кореспонденції: «1. Ми яко молодша сторона уступаєм Вам и просимо, щоби Ви вели кермо нашої народної партії... Та хоч будете Ви писатись з вп. П. Згарським и Лукашовським співпрацівниками, а будьте нам справдешніми редакторами. 2. Сушкевич редактором писатись не може а) яко урядник мусів би подавати допозволенне до свого зверхника... таке позволение по словам Сушкевича не прийшлоби й за півроку... Отже ми гварантуємо, що оден з наших повнолітніх громадян буде підписуватись, що зовсім не мало б значена, бо кождий буде знав, що Ви редактором, а той – а той чоловік відповідає тільки за редакцию. Порозуміватись можете з п. Сушкевичом, хочби він і не писався редактором, в річах вимагаючих дотримання тайни. Зрешту в протягу року можете ся постарати и о те инший чоловік писався редактором... [45, с. 305]

О. Барвінський пропонував адресатам теми виступів на сторінках «Правди», заохочував їх до співпраці, обговорював певні моральні й матеріальні проблеми, що раз у раз виникали у видавців. «Не трохи часу забірала мені й Правда. До недавна не було нікого з академіків, отже не мав Лукашевич жодної помочи, окрім мене, бо єму самому и ради дати годі. Я

щоденно три-чотири години сидів, то коригував, то переписував, то й сам складав (як Гуня й Остриця) (нагадаємо, це була його перша публікація в журналі. бо наукових артикулів дуже мало присилають». Журнал був досить популярним, про що, зокрема, повідомляв О. Барвінський своєму адресатові. У Тернополі, наприклад, «Правду» «пренумерує більша часть молодежи... і читає її майже вся молодіж» [45, с. 305].

Наприкінці 60-х рр. XIX ст. видання популярного часопису галицьких народовців довелося вперше припинити. За словами В. Барвінського, не віднайшлося у Львові особи, яка б «піднялася бути одвічальним редактором», а така посада була необхідною за урядовими пресовими постановами, оскільки ставала певним гарантом «незабурення» громадського спокою. Надії покладалися на Олександра, який на той час учителював у Бережанах, а тому не мав змоги дистанційно редагувати часопис. «Правда» вимушено призупинилася, а Осип Барвінський написав до «любезного Братерства» про «неможливість [видання] політичного органа, бо політика потребує 1) попертя в соймі, 2) поважних і незалежних людей» [45, с. 306].

1872 р. журнал було відновлено. О. Барвінський продовжував опікуватися белетристичним наповненням часопису та вести його літературознавчу частину. Злети й падіння «Правди» цього періоду також сповнені драматизму для видавців, головною була все та ж спільна для всієї української преси Австро-Угорщини матеріальна проблема. Беручи активну (хоча й дистанційну) участь у провадженні «Правди», тернопільський учитель допомагав порадами, матеріалами, залученням до співпраці українських творчих особистостей (відзначимо, зокрема, що наприкінці 70-х рр. О. Барвінський запросив до складу редакції журналу «Правда» І. Франка [35, с. 165].

Однією з найбільш складних проблем для працівників пера на той час залишалася правописна ситуація. «Азбучні війни», за влучним висловом І. Франка, що розпочалися у період створення української преси в Галичині,

продовжувалися до кінця ХІХ ст. Як відомо, багато редакцій українських галицьких видань, зокрема москвофільських, послуговувалися етимологічним правописом. Їх перехід, як, зрештою, і народовської преси, на фонетичний правопис виявився надто болісним для деяких часописів. Неузгоджене використання правопису, різнодіалектні мовні конструкції негативно позначалися на виборі читачів, а отже, й на тиражах видань. Саме тому ця проблема постійно перебувала в полі зору О. Барвінського, який наполягав на необхідності послідовного використання єдиного правопису, хоча б у межах одного видання [35, с. 159].

Читачі з Великої України, які «пренумерували» «Правду», також намагалися давати настанови стосовно «управильнення» мови видання. С. Карпенко, скажімо, радив братам Барвінським намагатися: «очищати рідную... Червонорусинську мову од полонізму лядського». О. Огоновський змушений був пояснювати О. Барвінському, який обурювався редакторськими розпорядженнями Ю. Романчука щодо правопису «Правди», що: «малі зміни правописні... прийняв цілий виділ [журналу], хоть и не без опозиції» [35, с. 155].

Так само ретельно оцінював і відбирав до друку О. Барвінський пропоновані українськими авторами тексти, хоча одним із визначальних принципів добору був актуальний для читачів сюжет. Зокрема, рекомендуючи вмістити у «Правді» скрупульозно відредаговане ним оповідання Данила Млаки (псевд. Сидора Воробкевича), він змушений був визнати, що «не є воно дуже добре, але не без інтересу, особливо в теперішню пору». Однак «при коректі ще треба буде дещо порегулювати» – такий багаторівневий контроль пропонованого читачам тексту був загальною нормою для редактора Барвінського, без огляду на ім'я, досвід, популярність автора [45, с. 305].

Замисливши створити ще одне народовське періодичне «письмо» газетного типу, Володимир Барвінський писав до «дорогих братчиків» Осипа та Олександра, що О. Партацький був категорично проти нового

пресового видання. Мотивація – «ми заледве «Правду» утримати можемо. Колибь же аж дві часописей виходило – тоді мусілабь одна зь нихь упасти, а понеже ми вже досить частимь упадкомь скомпрометувалися – то не жичимо нашій справі що більшої компрометації. Такь може після нашої гадки тільки одна наша часопись устояти. До того часу була «Правда» єдиний народній органь, а коли ви хочите видавати часопись, то ми відступаємо відь видавництвь «Правди» и передаємо вамь...» [35, с. 165].

1888 р. О. Барвінському вистачало ентузіазму ще й на авторську роботу в часописі «Правда». Загалом, окрім організаторсько-адміністративно-редакторської діяльності, О. Барвінський виступав на її сторінках як літературний критик, перекладач, оглядач преси, бібліограф тощо. котрій впровадив я тоді фонетичний правопис» [26, с. 512]. Упродовж 1888–1897 рр. автори інформаційного відділу часопису також уважно стежили за багатогранною діяльністю О. Барвінського в ім'я українства, повідомляючи про ті чи інші його кроки в національному контексті [35, с. 155].

Активна участь О. Барвінського у творенні видання тривала і після його відновлення. Адже наддніпрянські українці визначили редакторами О.Кониського та О. Барвінського, справа з переведенням якого на педагогічну працю з Тернополя до Львова у зв'язку зі зміною намісника в Галичині затяглася. На цей період О. Барвінський вирішив приєднати до редакції Є. Олесницького, «котрій піднявся вести редакцію до мого приїзду і підписувати місячник яко одвічальний редактор» [13, с. 57].

У неопублікованих спогадах О. Барвінського віднаходимо чимало інформації, яка дозволяє зробити висновки щодо його редакторської праці в «Правді» останнього періоду видання. Зокрема, це стосується формування змісту журналу, що цілковито був підпорядкований одній ідеї – утвердженню власного «Я» українського народу [13, с. 57].

Не менше зацікавлення істориків журналістики викликає й листування О. Барвінського з М. Драгомановим, історія стосунків яких на

пресовій ниві є досить неоднозначною, наповненою різнотональними настроями. Завдяки цьому епістолярію визначаємо неабияке вміння О. Барвінського залучати до співпраці у створюваних часописах авторитетних осіб, здатних впливати на читача, переконувати, формувати його погляди [13, с. 58].

Побувавши в серпні 1885 р. у Києві, О. Барвінський спілкувався з приводу національних проблем з В. Антоновичем, П. Житецьким, О. Кониським, М. Лисенком, І. Нечуєм-Левицьким, М. Старицьким та іншими представниками київської громади, активними і діяльними українцями. В одній з бесід було домовлено спільно видавати у Львові науковий, літературний і політичний місячник, який би мав «бути висловом народної єдності всего українсько-руського народу, сю ідею плекати і розвивати та поглиблювати народну свідомість і почуване єдності всего українського народу в освічених верствах австрійської і російської України». Вирішено було відновити «Правду» – часопис, який до цього був рупором українських народовців [13, с. 59].

Давши попередню згоду на співпрацю, М. Драгоманов у властивому йому категоричному тоні скептично висловився щодо «Оповістки» про суть відновлення «Правди», надісланої йому О. Барвінським: «Без усякої потреби нудне українофільське базікання». При цьому наголосимо, що листувальники обговорювали не тільки участь М. Драгоманова у відновленні часопису, програму і політичні орієнтири «Правди», концепцію її творення, а й кандидатури осіб, що були б офіційно покликані на редакторство для збереження анонімності чоловічої участі О. Барвінського, та коло майбутніх авторів. М. Драгоманов хотів бачити серед сталих співробітників часопису Івана Франка, з яким уже мав чималий досвід співпраці, зокрема в студентському періодичному виданні «Друг», що досить упевнено заявив про себе в суспільно-політичному житті Галичини наприкінці XIX ст. [13, с. 57]

Досягши певного порозуміння щодо творення часопису, О. Барвінський повідомляв М. Драгоманова: «Нема сумніву, що й Франкові тов. стануть за тою програмою і роботою», пояснюючи, що сам він змушений залишитися, всупереч планам і сподіванням, в Тернополі на викладацькій роботі і «тому лише здалека пильнуватиме «Правди».

Після переїзду до Львова О. Барвінський зміг приділяти більше уваги редакційним справам. Саме в цей час певні непорозуміння між працівниками «Правди» та М. Драгомановим, пов'язані з «вкраденими помилками задля поспіху і недогляду редакції» у драгоманівській «вступний» текст, призвели до ускладнення стосунків між ними. Відмову опублікувати лист М. Драгоманова з цього приводу, в якому автор наголошував на тому, «щоб Правда... не затуманювала голов публіки і її не деморалізувала, а йшла стежкою витиченою у програмовій статті». Київська громада все ж орієнтувалася на видавничий «добуток компромісу між старими народовцями і радикалами» [13, с. 59].

Надалі листовні стосунки перенеслися на сторінки видань галицьких радикалів, зокрема часописів «Народ» і «Радикал», та стали доступними широкому загалу читачів, що досить негативно впливало на стан і «почування» О. Барвінського. Проте він чітко відмежовувався від «болота», а саме він так називав у листах публікації, спрямовані на дискредитацію його імені й політичних справ. Відновлена завдяки зусиллям О. Барвінського «Правда» була прихильно сприйнята і в Галичині, і в Наддніпрянській Україні, адже міжособистісні стосунки не позначалися на її наповненні. Серед кореспондентів О. Барвінського, захоплених змістом видання, були В. Боровик, М. Кононенко, М. Коцюбинський, А. Кримський, О. Лотоцький, Ф. Матушевський, І. Шраг. Зокрема, А. Кримський, пишучи з Москви до О. Барвінського, захоплювався: «Якже утішила мене Ваша часопись! Ви ніколи не зрозумієте того враження, того вплива, яке робить рідне вільне слово на чоловіка, відірваного від вітчизни, живучого серед кацапів» [22, с. 33].

Ще 1879 р., коли О. Барвінський працював учителем у тернопільській гімназії, а про переїзд до «галицької столиці» не могло бути й мови через певні особисті та ін. обставини, однією з найобговорюваніших листовно тем була новостворювана політична газета, назву якій, як відомо з багатьох джерел, дав саме О. Барвінський. У грудні того року, коли видання «Діла» було узгоджене з усіма зацікавленими особами принаймні формально і залишилося залагодити організаційні деталі, В. Барвінський сповіщав брата, що вирішено видавати газету двічі на тиждень етимологічним правописом і що О. Барвінського «введено в склад редакційної ради» [13, с. 57].

Активно обговорювали брати Барвінські й проблему визначення кандидатури на посаду редактора майбутнього «Діла». Цей вибір мав бути важливим, адже одна із вимог, що висував до редактора О. Барвінський, – професіоналізм, що передбачав низку адміністративно-журналістських обдарувань особи, яка прагнула налагодити бездоганний процес організації текстової структури майбутніх номерів видання [23, с. 97].

Кожна кандидатура на відповідального редактора і видавця ретельно обговорювалася, оскільки, прагнучи цензурно не завадити новому пресовому проекту, брати Барвінські намагалися врахувати не лише ділові риси особи, а й її позиціонування у суспільстві. Зауважимо, що першим офіційним видавцем (з першого числа 1880 р. до п'ятого числа 1882 р.) і відповідальним (адміністративним) редактором «Діла» таки був названий М. Коссак, за участю якого були сформовані й підготовлені до друку перших 46 чисел газети. О. Барвінський досить активно розпочав майже десятилітню співпрацю з виданням, в якому було опубліковано значну кількість творів його різнотемної публіцистики [23, с. 87].

Першому складу редакційної ради доводилося досить важко з матеріального погляду, бо до того часу, поки наклад газети не досяг 300 примірників, про жодну винагороду її співробітникам не могло йтися.

Постійно розраховуючи на допомогу досить завантаженого не лише педагогічною, а й видавничою, публіцистичною, науковою працею Олександра, брат Володимир запитував: «чи міг би він на себе взяти частку роботи при «Ділі». При цьому повідомляв про певну оплату і редагування, і статей, тематику яких сам і пропонував, зважаючи на читацькі потреби, наприклад: «...написати до 1 числа р. 1883... огляд літературного руху Русинів за р. 1882» [13, с. 59].

1882 р. знову гостро постала проблема визначення особи на посаду редактора: «Діло» має дость передплатників, так що можна б 3 рази видавати, – пропонував О. Барвінський братові змінити періодичність часопису. – Лишь нема чоловіка. Роздумував я над тим сяк и так и прийшло мені на гадку, чи не можнаб Лукашевича відпитати (він десь в Стрийщині), може б він здався на другого редактора». Незважаючи на непримиренну позицію народовців щодо діяльності москвофілів і, зокрема, їхнього пресового органу «Слово», на противагу якому «Діло» й отримало свою назву, О. Барвінський усе ж таки належним чином оцінював редакторську участь Л. Лукашевича в цьому виданні 1864 р., коли воно не настільки яскраво демонструвало свою опозиційність до національних почувань українців і «тогда була се кульмінаційна точка в розвою «Слова». Відзначимо, що й фрагментарне редагування Л. Лукашевичем «Правди» не було позначене складнощами в адмініструванні часопису, однак вести «Діло» за пропозицією О. Барвінського цьому журналістові не судилося: він помер 1882 р. [34, с. 95]

Така надзвичайно активна участь О. Барвінського у виданні «Діла» безумовно налаштує на думку, що він був «неоголошеним» редактором і адміністратором часопису в перші роки його виходу. Відійшовши від «Діла», О. Барвінський продовжував потрапляти на його сторінки, однак уже винятково як об'єкт критики. Поступово ці два видання («Діло» і «Правда»), які виконували, по суті, одне завдання – служіння національним

інтересам, ставали на діаметрально протилежні позиції у досягненні мети [45, с. 89].

Саме тому О. Барвінський неодноразово наголошував, що часописи, до виходу яких він спричинивсь, покликані були слугувати головно народу. Це, зрештою, нескладно зрозуміти й сучасним дослідникам, що вивчають ці періодичні видання. Яскравим підтвердженням є й епістолярна спадщина непересічної особистості, кожен лист якої свідчить про те, що пресова діяльність О. Барвінського була обдумана і цілеспрямована: «Я вступив тут с щирою волею працювати для нашої справи и після спроможности причинитися до сконсолідування наших людей та гіозискати їх для думок поступових і реальної роботи» [13, с. 58].

Відзначимо, що без його творчого обдарування, організаційних здібностей, відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків і вміння доводити розпочату справу до логічного завершення часопис «Діло» не відбувся б.

Видавнича праця, що охоплює доволі широке коло вузлових проблем – від творчого задуму, його вмотивованості, підготовки оригіналу до поліграфічного втілення з обов'язковим вирішенням традиційних фінансових складнощів, була постійним предметом громадських турбот О. Барвінського. Неодноразово наголошуючи у своїх публіцистичних роздумах на суспільно важливій ролі книги, він активно розпочав освоєння цієї нелегкої сфери формування світогляду й розвитку освіченості українства [45, с. 305].

Зазначимо, що книговидавнича справа в другій половині XIX ст. була дуже складною і матеріально збитковою. Наприклад, 1870 р. Є. Желехівський скаржився у листі до О. Барвінського на те, що в Перемишлі «друкування книжок руських» – марна справа, «публіка апатична» до будь-якої літератури. Зрештою, через багато років таку саму думку висловив і В. Гнатюк: «Українських книжок не тільки не читають, а ще менше купують чужинці, але навіть Українці не дуже рвуться до них» [44, с. 144].

Однак, незважаючи на такі важкі для книговидання обставини, що були зумовлені надто низьким рівнем життя українського населення Галичини, О. Барвінський все ж таки обрав цей невдячний шлях. Як згадував він сам, однією з перших ідей у цій царині було рішення ознайомити галицьких читачів з творчістю Т. Шевченка. На початку 1860-х рр. ця аудиторія мала змогу читати твори поета в «Вечерницях», «Меті», в петербурзькій «Основі» [45, с. 306].

Щодо видання необхідної для читачів літератури, то ще на початках своєї активної громадської діяльності О. Барвінський наполягав на вдосконаленні українського видавничого процесу, зокрема того, який започаткувало товариство «Просвіта», оскільки не вистачало книжок для дітей і молоді, що заохотили б їх до читання, підручної господарської літератури, видань для жінок. В одному з анонімних «Дописів з Тернополя», опублікованому в рубриці «Перегляд діяльності руських товариств» часопису «Правда» (авторство встановлено за бібліографічним покажчиком, укладеним І. Франком 1884 р. і вміщеним у «літературному збірнику в доповнене XIII рочника часописи «Правда»), повідомлялося про діяльність тернопільської «Просвіти». Товариство, дбаючи про те, щоб «простий народ... не остався недорікою поміж іншими цивілізованими народами», визначило пріоритети у видавничій справі: «видавництво книжечок популярних так з відомостей політичних (переважно), як і з відомостей скарбових і чисто юридичних в формі для народа приступній» [45, с. 307].

Незважаючи на не зовсім оптимістичні прогнози щодо потенційної аудиторії, 1885 р. О. Барвінський усе-таки розпочав реалізацію своїх задумів у справі видання «Руської Історичної Бібліотеки». Окрім цього, досвідчений педагог добре розумів необхідність плекання і популяризації не лише красного письменства, а й української наукової літератури.

Видавець апелював до «патріотизму нашої інтелігенції», щоб підтримала не лише морально, а й матеріально «въ нашбмъ язьщі діло, котре

повинно находити ся въ каждой русской хаті, котре легкимъ, артистично-краснымъ представленемъ надае ся яко лектура навіть для менше образованью» верствъ нашей суспольности» [35, с. 176].

Видання «Руської Історичної Бібліотеки» завдяки наполегливості О. Барвінського тривало й надалі, хоча, за свідченням І. Левицького, «галицько-руська публіка не прийняла сей «Бібліотеки» съ тимъ тепломъ, якого ожидавъ видавець». Зрештою, «Руська Історична Бібліотека», згадував її видавець, була створена саме для того, щоб «довести нашу інтелігенцію до свідомости національно опертой, на основном знаню бувальщини родного краю и народу». До 1894 р. було видано 13 томів, загальний наклад яких коштував О. Барвінському 5 000 ринських, з них 2 000 надав сейм, незначну частину покривала передплата, більшу кількість коштів, що так йому й не повернулися, витратив видавець зі «своєї кишені». Адже багато просвітянських читалень отримували книжки цієї видавничої серії безкоштовно, а для незаможного читацтва була суттєво знижена ціна [35, с. 171].

Саме в ці роки посольська діяльність, історико-літературна, журналістська, педагогічна робота, редагування місячника «Правда» суттєво заповнювали час О. Барвінського. Однак він і надалі продовжував опікуватися виданням «своім накладом» «Руської Історичної Бібліотеки», «для котрої надсилали переклади Ол. Кониський, Вовк Карачевський, Михайло Комар і ин. Все ж таки чимало часу треба було присвятити порядкованю і коректі сего видання, адміністрації і експедиції, передплатникам» [31, с. 115].

1892 р. видавничий проект О. Барвінського став предметом обговорення не лише українських часописів, а й преси, видаваної в сусідній імперії, зокрема популярного московського журналу «Русская Мысль». «Правда» вмістила повністю текст рецензії «Русской Мысли», яка підтверджує неодноразово висловлену на її сторінках думку щодо важливості для українства видавничого проекту О. Барвінського [44, с. 143].

Відаючи належне О. Барвінському як видавцю, автор рецензії усе ж таки зауважував, що з огляду на зовсім незаможний стан потенційної української аудиторії, а це було переважно селянство, ціна книжок досить висока (до уваги було взято оповіщену книгарську ціну – 19 ринських 40 крон за видані на той час 12 томів). Сам О. Барвінський оголошував в анонсових блоках, що, незважаючи на збитки, пропонує книжки за суттєво зниженими цінами (14 ринських з пересилкою) і в кредит [44, с. 144].

Загалом у рамках «Бібліотеки» світ побачило 24 томи історичних наукових творів. «Замість подяки мав з тим великі труднощі: спершу проект не сподобався ученим-історикам, коли ж ці книжки стали важливим знаряддям пробудження національної свідомости, москвофілам настільки допекло їх спрямування, що вони слали доноси аж у Петербург. Зате представники української інтелектуальної еліти, зокрема М. Павлик, О. Кобилянська, вважали це видання дуже цінним» [31, с. 113].

Ще однією заслугою «Руської Історичної Бібліотеки» можемо назвати той факт, що саме завдяки цьому проекту почав виходити «Українсько-руський архив» – одне з серійних видань Наукового товариства ім. Шевченка. У передмові до першого тому (1907) на цьому наголосив М. Грушевський, який відзначив, що випуски «Бібліотеки» були просвітньо-популярними і розраховані на широке коло читачів, а отже, друкувалися без наукового апарату, у деяких випадках подавалися у скорочених варіантах. Тому й було вирішено після передачі 1894 р. «Руської Історичної Бібліотеки» НТШ видавати нову серію під назвою «Українсько-руський архив» (1906–1914, 1920–1921, 1924–1925), у якій *«можна було б друкувати для наукових потреб матеріали остаточно ще не опрацьовані, або наукові праці спеціального характеру»* [31, с. 133].

1886 р. О. Барвінський надіслав І. Шараневичу, «сеньйорови Ставропігійського Інституте», перші томи видаваної ним «Руської Історичної Бібліотеки» та наукову працю з приводу 300-літнього ювілею Ставропігії з проханням вступу в члени Ставропігійського братства.

Причиною відмови стало проживання О. Барвінського у Тернополі (лист І. Шараневича від 4 квітня 1886 р.). У цьому ж листі адресант повідомляв О. Барвінського і про свій дозвіл на «малоруский» переклад і видання у серіальному контексті «Руської Історичної Бібліотеки» «Rys wewntrznich stosunkow Galicyi wschodniej» (ця праця увійшла до п'ятого тому «Бібліотеки») [31, с. 98].

1910 р. за ініціативою віце-президента Крайової шкільної ради Дембовського відбулося обговорення «в справі наукового пляну для руського язика в гімназиях». О. Барвінський, на той час уже «радник двора», заявив, що під закликом так званої українізації мови, зокрема у видавничій царині, вводиться багато «баламутства, хибних поглядів і занечищуванне мови чужими висловами у найновіших письменників». Його позиція – чітка, зрозуміла, правильна: літературними взірцями для осіб, причетних до творення текстів, повинні бути винятково Марко Вовчок, М. Коцюбинський, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний. Саме таких мовних засад він і намагався дотримуватися, наприклад, при підготовці текстів видань «Руської Історичної Бібліотеки» [32, с. 111].

Заради результативності видавничого процесу О. Барвінський «розкіш і маєтки готов змарнувати». Саме так висловився про його відданість цій справі Наум Шрам (псевд. Григорія Воробкевича, професора історії в реальній школі). До слова, прихід Наума Шрама в літературу й публіцистику також пов'язаний з іменем О. Барвінського, який «рокрив своєму другові славу бувальщину нашу, а Гр. Воробкевич став пильно розпитувати ся в історичних і поетичних творах українських, яких ему достарчав Ол. Б. Небавом появились поетичні твори Наума Шрама в «Правді» [35, с. 133].

Досліджуючи видавничу діяльність О. Барвінського, не можемо оминати деяких її моментів, що, на перший погляд, здаються лише дотичними до нашої титульної теми. Однак суттєва допомога О. Барвінського авторам майбутніх видань – консультації (щодо змісту,

композиції, форми видавничого втілення тощо), скерування до джерельної бази, допомога фактичним матеріалом, підказки (адже як людина енциклопедичних знань міг допомогти в багатьох гуманітарних галузях). Епістолярій цієї неординарної особистості містить багато листів-подяк саме за ці його поради, завдяки яким світ побачило багато книжкових і періодичних видань [35, с. 166].

Дитяча книга – один з об'єктів пильної уваги О. Барвінського, редактора і видавця. Завдяки коштам, зібраним від видання дитячого часопису «Дзвінок», що виходив, нагадаємо, з його ініціативи й за його редакторства, 1890 р. побачило світ декілька дитячих книжечок, вартість яких, безумовно, не покривала видавничо-поліграфічних витрат. Серед них – «Байки» Л. Глібова, «Олеся» та інші оповідання В. Чайченка (псевд. Б. Грінченка). О. Барвінський, активізуючи і налагоджуючи книговидавничі процеси, й сам спричинився до створення значної кількості різнопланових праць, які дуже прислужилися культурно-освітницькому розвитку українства [31, с. 115].

Перш за все виокремимо з авторських надбань О. Барвінського підручники з української літератури для старших класів середніх шкіл та гімназій. Ним було створено низку навчальних історико-літературних праць, серед яких – «Руска Читанка для высшихъ клясъ школь», «Руска Читанка для высшої гимназіи. Часть втора» (1871), «Руска Читанка для высшої гимназіи. Часть третя» (1871), «Читанка для I року учительських семинарій» (1907, 1910, 2-ге випр. вид. 1921), «Читанка для II року учительських семинарій» (1909, 2-ге вид., переробл. і доп., 1920) «Читанка для приготбвної кляси учительських семинарій» (1916) [31, с. 113].

Навчальна література творилася О. Барвінським-науковцем, що «формувався, безперечно, під впливом естетичних пошуків культурно-історичної школи», завданням якої було «збирати та узагальнювати фактичний матеріал, а розвиток літератури пов'язувати з громадським і культурним життям певної історичної епохи» [32, с. 67].

Розпочалася ж активна авторська творчість з «Рускої Читанки для высшихъ клясъ шкблъ середныхъ» 1870 р. «Правда» (ч. 2) опублікувала уривок із читанки О. Барвінського, яка, за свідченням редакції, давно вже «вложена в Раді шкільній і дожидає свого появлення» за назвою «Погляд на усну словесність українську». Ця праця, нагадаємо, була створена після публікації низки аналітичних статей О. Барвінського у цьому часописі, в яких здійснено розгляд навчального матеріалу, пропонованого школярам А. Торонським (про це докладніше – в розділі, присвяченому вивченню публіцистичної творчості О. Барвінського, зокрема в третьому підрозділі) [31, с. 133].

У другій половині 1901 р. побачила світ перша частина підручника О. Барвінського «Вибір з українсько-руської літератури для учительських семинарій». Т. Біленький – освітньо-педагогічний діяч – відзначав, що «з видання сего підручника раді суть передовсім учителі руского языка в семинариях, бож тим способом мають улекцієну працю, а нерівну більшу услугу віддав п. автор рускій суспільносте, бож управильнить і одностайність введе в науці сего языка в семинариях східної Галичини, а через народне учительство розійде ся широко знане поміщеного материялу» [35, с. 165].

Особливістю концепції укладання цих підручників був ретельний підбір не лише найкращих зразків творчості українських письменників – д Марка Вовчка, Л. Глібова, Є. Гребінки, І. Котляревського, М. Коцюбинського, П. Куліша, Б. Лепкого, О. Маковея, А. Метлинського, С. Руданського, В. Стефаніка, І. Франка та ін., а й літературознавчих матеріалів, педагогічних розвідок, «виїмок» з педагогічного письменства («Потреба просвіти і науки» А. Шептицького, «Про виховуване дітей в родині» П. Куліша, «Як виробляє ся бесіда і мова у дітей і молодців» Гердера та ін.). Відбір матеріалу, його структуризація, розподіл за роками навчання, тобто за рівнем сприйняття учня, було здійснено, безумовно,

завдяки багатолітньому досвіду роботи О. Барвінського як педагога [41, с. 148].

Тиражуванню підручників передував складний процес, пов'язаний із проблемами організації вдрукування. 5 лютого 1918 р. О. Барвінський повідомив «хвальний віділ» НТШ про те, що: «на основі міністерського пляну наук для гімназій видала укр. Рада шк. кр. перед війною такий плян для галицьких гімназій, котрий містить в собі плян української мови й літератури в гімназіях з укр. і поль. викладовою мовою. На основі сего пляну має бути викладана історія українського письменства, а для сего предмету... має бути окремий підручник Історії укр. літератури. В часі всесвітньої війни написав я такий підручник» [31, с. 98].

«Створені О. Барвінським підручники для вивчення української літератури були дуже популярні в Галичині. Його читанки сприяли появі в українських школах народної української літератури як окремої дисципліни. Фактично це були окремі опрацювання рідної літератури (починаючи від найдавніших часів аж до XIX ст.), що ґрунтувалися на найновіших тогочасних працях. Завдяки читанкам О. Барвінського молодь мала змогу готувати себе до літературної праці ще під час навчання в школі» [35, с. 113].

1904 р. накладом товариства «Просвіта» вийшла 40-сторінкова «Історія України-Руси» О. Барвінського. Історична тематика, головна історія України-Русі, а ще – історія українського духівництва, Ставропігійського успенського братства у Львові, заснування кафедри історії України, була висвітлена автором у його 18 книжках, різних за обсягом, завданнями, зорієнтованістю на читацьку аудиторію. Таку ж тематику обрав О. Барвінський для перекладу з російської мови наукових праць М. Костомарова, що були опубліковані і в рамках проекту «Руська Історична Бібліотека», і окремими виданнями (Д. Дорошенко, наголошуючи на важливості для українців праці М. Костомарова «Дві руські народности», опублікованої 1861 р. в петербурзькій «Основі», нагадував у передмові до

окремого видання, що «подав її в перекладі Ол. Барвінський у II томі своєї «Руської Історичної Бібліотеки. Також серед надбань О. Барвінського-перекладача – підручники із всесвітньої історії для старших класів середніх шкіл, створені польськими авторами В. Білецьким та В. Закшевським, нариси з географії та історії для старших класів В. Піца [35, с. 122].

1902 р. зусиллями Українсько-руської видавничої спілки самостійним виданням вийшла у світ праця Г. Тена «Фільософія штуки», уривки з якої до цього публікувалися у виданнях «Школьна Часопись» та «Учитель». На неї було також опубліковано чимало відгуків, адже книжка була популярною «лектурою» ще на сторінках преси, а вийшовши окремим виданням, одразу знайшла свого читача [31, с. 117].

Громадсько-політична проблематика стала також однією з визначальних і в опублікованих самостійних працях О. Барвінського. Були це переважно передруковані з періодичних видань великі за обсягом твори, присвячені розвиткові українського народу, тлумаченню актуальних політичних подій, певних ситуацій у суспільнополітичному житті українців Галичини [35, с. 173].

Просвітницька тематика, що так яскраво представлена в публіцистиці О. Барвінського, також була однією з провідних у його авторських видавничих проектах. Зокрема, такими працями, як «Веняминь Франклінъ яко примі; рь честного трудящого и ошадного чоловіка» (1883), «З життя совісного чоловіка і забобони на селі» (вийшла накладом Комітету видавництва книжочок людових, 1894), «Образокъ зь життя чесного чоловіка» (1886) та ін., автор мав на меті зацікавити сільського трударя прикладами сумлінного ставлення до своєї праці, землі, родини, народу [31, с. 122].

1910 р. у часописі «Руслан» було вміщено повідомлення про редакційні плани публікувати впродовж року в «підвалі» першої сторінки «Спомини...» О. Барвінського, що «обнімають другу половину XIX столітя і перші роки теперішнього, основані на богатих документальних материялах

і неперечно причиняться пояснення не одного мало роз'ясненого і розслідженого питання та подадуть не одну може й зовсім невідому подробицю з нашого національного політичного і культурного життя» [44, с. 143].

Широкоформатна картина всіх перипетій українського громадсько-політичного життя, стосунків відомих особистостей, вибрані місця з їхнього листування, що так яскраво підтверджують певні думки, твердження, висновки О. Барвінського, зафіксовані у «Споминах...», привабили велике коло читачів. Зокрема, В. Липинський листовно відзначив, що прочитав ці тексти з насолодою, віднайшовши там «справжню національну культуру» [35, с. 168].

Відзначимо, що редаговані О. Барвінським часописи «Учитель», «Дзвінок», «Записки Наукового Товариства імени Шевченка», «Руслан» становлять сьогодні «золотий фонд» української культури. Проте вивчені вони істориками українського пресознавства так само, як і дослідниками історії України, ще недостатньо. Аналіз фахових засад редакторської діяльності, втілених у багатовекторних складових творення часописів, дозволить екстраполювати найцінніші здобутки цього періоду на сучасний пресовидавничий процес. Підтвердженням цьому є факт: О. Барвінський створив понад 80 авторських праць різнопланової тематики й різного призначення та видав понад 20 книжок, які вважав украй потрібними українському читачеві. Головними серед них усе ж таки були шкільні підручники з української літератури [35, с. 153].

Загалом же, завдяки його подвижницькій праці було видано понад сотню наукових праць, монографій, підручників для середніх шкіл і гімназій, популярних брошур для читання «людового». Книжкова продукція, де у випускних даних зазначалося прізвище О. Барвінського як автора, перекладача, укладача, редактора, видавця, вирізнялася науковістю змісту, доступністю для сприйняття найширшою аудиторією, а книжки

просвітницького змісту, що були розраховані на сільського читача зразка другої половини ХІХ ст., містили декодований текст.

3.2. Редакторська діяльність

Одним з важливих аспектів діяльності О. Барвінського, важким, невдячним, недооціненим, була його редакторська робота. Відзначимо, що багато важливих для українців не лише Галичини, а й усієї України часописів розпочинали своє функціонування саме за участі цієї талановитої в багатьох креативних аспектах особи. Окрім проаналізованих видань, у яких не було офіційно зазначено прізвище О. Барвінського як редактора, існує низка часописів, що виходили під його оголошеним у випускних даних редакторством. Серед них – «Учитель» – «орган Руского товариства] педагогічного» (Львів, 1889–1914), «Дзвонік» (з 1893 р. – «Дзвінок»), «Записки Товариства імени Шевченка». Вважаємо за потрібне назвати поряд з цими виданнями газету «Руслан» (Львів, 1897–1914), яка стала щоденною ідейною трибуною «Католицько-руського народнього союзу», створеного О.Барвінським [44, с. 143].

За дорученням головного відділу «Руського товариства педагогічного» саме О. Барвінський започаткував украї необхідний професійний часопис для галицького шкільництва під назвою «Учитель». Перше число «Учителя», що вийшло у світ 1(13) червня 1889 р., відкривалося словом «Водь видавництва» до читачів, у написанні якого брав участь і О. Барвінський. У ньому, зокрема, зазначалося, що редакція намагатиметься творити видання не тільки для народних учителів, а й для викладачів середніх шкіл і вчительських семінарій. Згадаємо й визначені редакцією завдання цього часопису: вміщувати «розправи» про теоретичні й практичні здобутки педагогів, про організацію функціонування народних шкіл та їхні «відносини» до «нашихъ потребъ церковныхъ и народныхъ», рецензії на шкільні підручники, розповіді про те, як потрібно облаштовувати навчальні кабінети, шкільні бібліотеки, шкільні будинки, а

ще – інформацію про «гігієнічні обставини» і «научний прогрес» учнівства [44, с. 143].

Редакційний комітет, до якого, крім О. Барвінського та І. Чапельського, ввійшли Р. Заклинський, П. Кирчів, К. Лучаківський, І. Матіїв, К. Паньківський, повідомляв, що «Учитель» став наступником газети Григорія Врецьони «Школьна Часопись» (1881–1889), отримавши у спадок не лише її передплатників, значну кількість зібраного, але не опублікованого актуального для галицького вчительства матеріалу, а й чимало проблем, які належало вирішити якнайшвидше для стабільного функціонування освітянського видання [44, с. 143].

Як автор і редактор, О. Барвінський активно допомагав щойно створеному часопису «зіп'ястися на ноги», хоча редактором педагогічного органу офіційно було названо І. Чапельського (нагадаємо, що часопис підтримував «духовно і морально» галицьке шкільництво аж до 1914 р.). На прохання «Руського товариства педагогічного» О. Барвінський з ч. 5/6 за 1889 р. офіційно очолив редакцію «Учителя». О. Барвінський та його колеги змушені були визнати, що не повністю дотримано основних правил зарахування учнів на навчання, а саме – не було змоги внаслідок відсутності коштів безоплатно навчати «сирот по учителяхь школь народнихь або священникахь» [35, с. 148].

У рубриці «Новинки» цього числа О. Барвінський повідомляв читачів, що у зв'язку з тим, що «справоздане» зайняло значну частину часопису, матеріали теоретичного і дидактичного характеру, необхідні для організації навчально-виховного процесу, будуть опубліковані в наступному, об'єднаному, числі [44, с. 143].

Редаговане О. Барвінським ч. 7/8 відкривалося обсяговою статтею Герберта Спенсера «Яки відомосте суть найббльше пожиточни», що публікувалася у кожному числі до кінця 1889 р. Мотивація подання, за О. Барвінським, – керівництво до дії для вчителів на іспитах. Розпочинаючи видання «Учителя», редакція у вступній статті наголосила, що, крім іншого,

публікуватиме й фейлетони – «підвальні» (за місцем розташування на шпальті) матеріали, які будуть «зложені» «зъ творовъ поучающихъ и повістокъ змісту педагогичного» (1889. – Ч. 1). Фейлетонна рубрика розпочалася щойно за редакторства О. Барвінського. Фінансові проблеми вплинули на періодичність «Учителя» (здвоєні числа) і зумовили публікацію звернення редакції до читачів: «Просимо дуже о вировнане рахунковъ, бо розходи дуже великй, а приходбвъ майже жадныхъ». О. Барвінський тут же інформував читачів, що, наприклад, у Швейцарії виходило в цей час 29 педагогічних часописів на «три миліонн людности» [44, с. 144].

Від 1890 р. «Учитель» перейшов під оруду Теофіла Грушкевича, згодом редакцію очолив В. Шухевич (з 1893 р. до 1903 р.), потім над його виданням працювали редактори І. Чапельський (з 1904 р. до 1906 р.), І. Копач (з 1907 р. до 1908 р.), В. Щурат (з 1908 р. до 1910 р.), О. Сушко (впродовж декількох місяців 1910 р.), І. Юцишин і Р. Дашинич-Кульчицький (з 1911р. до 1914 р.). Однак у ньому й надалі продовжувалися рубрики, започатковані О. Барвінським: «Новинки» (повідомлення про актуальності галицького шкільництва). Успішне ведення часопису впродовж такого тривалого часу зумовлене добре продуманою структурою видання, його проблемно-тематичною спрямованістю, що були створені й утілені в «учительське» життя саме О. Барвінським. Висока планка актуальності дібраних до друку матеріалів, їхньої якості і потрібності шкільницькому загалу (саме такі вимоги ставив О. Барвінський до 1(13) січня 1890 р. у Львові побачило світ перше число журнал «Дзвонокъ». Часопис зніціював, спланував і підготував до друку Олександр Барвінський, який працював професором державної учительської семінарії у Львові. Він уперше очолив редакцію видання для дітей, хоча певного досвіду роботи вже набув у інших часописах. Як уже зазначалося, його статті, переважно педагогічного напрямку, з 1867 р. друкувалися у газетах «Діло», «Правда», «Газета Школьна» та «Школьній Часопис» і, за свідченням редакторів цих видань,

були очікувані читачами. Зрештою, редагування часопису «Учитель» також давало певне уявлення про творення журналу для молодого покоління. О. Барвінський продемонстрував у концепції видання розуміння того, що завдання, які стоять перед дитячим часописом, доволі складні: зацікавити, втримати увагу юних читачів, тобто, як згодом висловиться Катря Гриневичева, подавати матеріал так, як і для дорослих, тільки набагато ліпше [35, с. 148].

Для «Дзвонка» О. Барвінський визначив такі засадничі функції: слугувати першоджерелом у дитячій літературній царині; творити поле для педагогічно-дидактичної думки; наповнювати різноманітні «розважальні кутики», які б сприяли розвитку аналітичних здібностей підлітків; плекати добрий літературно-естетичний смак; учити осмислювати історичні уроки; допомагати дітям набувати певних природничих знань. Відкривався часопис доволі оригінальним логотипом – різноплощинним «образком»: кобзар в оточенні дітей, дзвін, сонце, що встає над горизонтом, церкви, старовинні мури, сніп, серп, плуг – традиційна символіка, яку неважко і зрозуміти, і пояснити з огляду на напрям часопису і з урахуванням усіх проблемно-тематичних аспектів [35, с. 148].

Як редактор часопису, О. Барвінський постійно намагався вирішувати складні і відповідальні завдання. Окрім уже названих, що стосувалися змісту видання, йшлося і про відкриття нових імен, які працювали в царині слова для дітей, і про зацікавлення співпрацею вже відомих літераторів, що добре зарекомендували себе відповідними творами. Упродовж 1890 р. на сторінках «Дзвонка» виступили 14 відомих прозаїків і 17 поетів, що свідчило про продуману роботу з авторами. Із часописом співпрацювали М. Коцюбинський, Олена Пчілка, Леся Українка, І. Франко, Л. Глібов (окрім байок, надсилав до часопису логічні загадки, що з 11-го числа друкувалися під окремою рубрикою «Загадки и жарти Дідуся Кенира»). Читачі мали змогу насолоджуватися творчістю А. Могильницького, С. Руданського, М. Шашкевича, Т. Шевченка. Серед менш

відомих імен трапляються тут як автори публікацій пізнавального плану Євгенія Бохенська, Павло Кирчів, Данило Лепкий. Над змістом часопису працювали Ганна Барвінок (Олександра Куліш), Данило Млака (Ізидор Воробкевич), Наталка-Полтавка (Надія Кибальчич), Павло Свій (Павлин Свенціцький), О. Філяретів (Михайло Бачинський), Василь Чайченко (Борис Грінченко) та ін. [41, с. 308].

Підсумовуючи видання «Дзвонка» за перший рік, редакція відзначала, що й надалі планує видавати часопис. Започаткована О. Барвінським співпраця із «найліпшими силами такь літературними якь и педагогічними» тривала й надалі. Сам же редактор «Дзвонка», налагодивши чітку роботу редакції (регулярний вихід часопису в світ, наповненість редакційного портфеля високоякісними матеріалами тощо), передав видання В. Шухевичу [44, с. 143].

1891 р. в «Учителі» було вміщено розлогу рецензію – докладний аналіз змісту першого річника «Дзвонка» під назвою «Лектура для молодіжи». Її автор, Павло Кирчів, досить високо оцінюючи заслуги редакційного колективу перед своїми юними читачами, визначив і низку певних проблем, пов'язаних зі змістовим наповненням, які було важко подолати редакції, принаймні в перший рік видання часопису [42, с. 123].

Упродовж наступних років керівництво редакцією «Дзвонка» здійснювали й інші непересічні особистості, відомі культурно-наукові діячі, письменники (Кость Паньківський, Костянтина Малицька, Катря Гриневичева, Іван Крип'якевич та ін.).

Наступною важливою справою О. Барвінського на редакторській ниві було втілення наукового проекту, який став довготривалим і впродовж багатьох років ознайомлював умотивовану аудиторію з науковими досягненнями у різних галузях знань. Нагадаємо, що саме завдяки О. Барвінському відбулося реформування Товариства ім. Шевченка в поважну наукову інституцію. З основними аспектами цього важливого етапу не тільки в громадсько-політичному житті українців Австро-Угорської імперії,

а й у загальноукраїнському поступі та з роллю О. Барвінського у цьому процесі можемо ознайомитися у працях С. Павлишин, О. Романіва, І. Чорноволата ін. Тому акцентуємо увагу на власне пресовидавничій діяльності НТШ та участі в ній О. Барвінського [44, с. 146].

Доволі складно формувався перший том «Записок...», яким опікувалися Ю. Целевич (зазначений у випускних даних як упорядник) та О. Барвінський, оскільки замовлені через О. Кониського наукові праці авторства В. Антоновича, І. Мови, І. Нечуя-Левицького надійшли до редакції із запізненням. Другий – четвертий томи «видавництва, присвяченого науці і письменству українськоруського народу» (таким був підзаголовок «Записок...» упродовж 1892–1895 рр.), уклад (насправді ж здійснив титанічну редакторську працю) офіційно О. Барвінський: «Три слідуєчі по смерті д-ра Целевича я впорядкував яко заступник (а від мая 1893 яко голова) «Товариства». У неопублікованій частині «Споминів...» О. Барвінський так описував цей фрагмент свого насиченого громадсько-політичного життя: «З цвітнем 1891 р. наслідком вибору послом до державної] ради міністерство просвіти звільнило мене від сповнювана шкільних обов'язків і тому обертав я весь свобідний час на працю літературну і діяльність у народних товариствах, хоч тепер треба було чимало часу присвятити посольським обов'язкам. Вдовольняючи домаганям української київської громади, особливо ж змаганям О. Кониського, звернув я найбільшу бачність на організацію «Товариства ім. Шевченка». Та поки ще повелося «Товариство ім. Шевченка» переіменити в наукове, розпочав виділ товариства головно наукового помогою придніпряньських письменників видавати «Записки», з котрих перший том появился під редакцией» голови товариства д-ра Юліяна Целевича 1892 р.» [35, с. 157].

Зазначимо, що віднайдені джерельні матеріали, а також наведені місця із розлогого листування свідчать про неабияку активність О. Барвінського в обговоренні організаційних справ щодо заснування,

адміністративно-творчого складу, змістової концепції, архітекtonіки періодичних видань українства. Проте й після того, як функціонування часопису налагоджувалося, а його редактор віддавав своє дітище в надійні руки, він продовжував брати різнопланову участь у його виданні, адже неодноразово траплялося, що «найщиріші змагання» супроводжувалися «труднощами і перепонами» [44, с. 144].

Після передання «Записок Наукового Товариства ім. Шевченка» М. Грушевському для О. Барвінського «лишився обов'язок подбати о фінансове забезпечення товариства, щоб виготовлені роботи наукові не оставались в теках редакційних та щоби можна хоч в части винагороджувати робітників, які стали під проводом сьвітлого професора горнути ся до наукової роботи». До слова, О. Барвінський при цьому зазначав, що коли на початку виходу «Записок...» Товариство змогло видати два томи на рік, то через деякий час уже стало можливим видавати по шість томів наукових праць: «...білянс остатних років показує, що маєток зростає пересічно о 10 000 зр., а таку ж суму обертає товариство на видання наукові». Заслуга О. Барвінського – очевидна. Підтвердженням цього – слова В. Шухевича, який наголосив, що буде добре, коли Товариство піде дорогою, вказаною О. Барвінським, який: «згромадив около видавництв товариства людей праці, без найменьшої ріжниці їх політичних пересвідчень, сам поручав до друку й до ремунерованя праці своїх політичних противників». Досить характерний штрих до портрета цієї надзвичайної особистості (не лише як редактора), що свідчить про його толерантність, розуміння, прагнення об'єктивно оцінити науковця, незважаючи на спільні принципово несумісні погляди на суспільно-політичний розвиток українства [35, с. 148].

У січні 1897 р. у Львові розпочалося видання щоденного інформаційного пресового друку – газети «Руслан», яка упродовж багатьох років виходу (останнє число побачило світ 29 серпня 1914 р.) користувалась популярністю серед читачів завдяки добре продуманій структурі, якісній аналітиці, широкій палітрі новинницьких матеріалів. Сторінки всіх без

винятку чисел «Руслана», яких вийшло загалом 5 140, і напевно, коли б не події Першої світової війни, видання виходило б і надалі, містять доволі цінну для науковців, зокрема для пресознавців, історичну інформацію. Однак необхідно зазначити, що досі належним чином не вивчено ні історії видання, ні участі в його створенні відомих особистостей, зокрема О. Барвінського, не проаналізовано основних напрямів, завдань, проблемно-тематичних аспектів змістового комплексу часопису [35, с. 153].

2001 року в Науково-дослідному центрі періодики ЛНБУ ім. В. Стефаника було здійснено бібліографічний опис «Руслана» з відтворенням його формальної атрибуції, проте запропонована читачам анотація не подає повної картини становлення, розвитку, умов функціонування часопису, а також характеристики його змістових і формальних структур, що є вкрай важливим і актуальним для створення об'єктивної, ідеологічно не заангажованої історії української журналістики.

Газету «Руслан», як і низку проаналізованих періодичних видань, засновано також з ініціативи і завдяки чималим зусиллям О. Барвінського, нагадаємо, вже знаного на той час редактора і видавця, який суттєво спричинився до видання підручників для шкіл, організатора видавничого проекту «Руська Історична Бібліотека», автора значної кількості матеріалів, опублікованих у «Батьківщині», «Газеті Школьній», «Зорі», «Школьній Часописі», «Die Reform» та в інших пресових друках [37, с. 187].

Серед листів О. Барвінського до дружини віднаходимо цінну інформацію, за якою маємо змогу визначити його роль у започаткуванні часопису. У жовтні 1896 р., перебуваючи у Відні, О. Барвінський писав: «Тепер... мушу виробляти програму і плян організацій, а до того підготувати організацію видавництва нового дневника політичного, з котрим треба буде виступити вже з початком грудня. Треба подискати сталих робітників у Львові і сталих кореспондентів на провінції, а головно, і се найтрудніше, головного редактора у Львові, а все на разі мушу сам зробити, потому може, як зорганізуєся, то перейде тягар вчаси на інших. Зазначимо, що вибір

особи на посаду головного редактора виявився, як передбачав О. Барвінський, справді складною справою. Теофіль Барановський, рекомендований комітетом Союзу, не впорався з функціональними обов'язками. Під його орудою 1897 р. вийшло у світ тільки 151 число часопису. Його замінив на посаді Стефан Кульчицький, передавши згодом редакцію Леву Лопатинському, який зумів тривалий час керувати складними процесами, пов'язаними з регулярним виходом часопису й наповненням його змісту актуальною інформацією [44, с. 143].

Наприкінці 1896 р., обговорюючи необхідність створення друкованого органу «Католицько-руського народного союзу» із зацікавленими особами, О. Барвінський пропонував назвати нове видання – *«Руслан», іменем, яке «взяв собі пок[іийний] Маркіян щоби трудитися для руського народу в Галичині». Першочерговим завданням, вважав ініціатор створення часопису, було подання низки програмних статей, за якими читач повинен би був скласти уявлення про мету, напрями, основні функції видання, а також зрозуміти потребу створення й самого «Католицько-руського народного союзу», статутні завдання й прагнення «сего товариства і тим способом промостити ему дорогу в руській суспільності» [35, с. 163].*

Листуючись із о. Чапельським, О. Барвінський пропонував підготувати для публікації в перших числах «Руслана» матеріал про діяльність М. Шашкевича на просвітницькій ниві, акцентуючи на тому, як він «переводив сю задачу як католицький священик на основі українсько-руської народної ідеї». Таким чином О. Барвінський намагався нейтралізувати опонентів, головно москвофілів і радикалів, які неодноразово звинувачували українських католиків у зраді «народної ідеї», переконуючи їх, що працюватимуть, як і М. Шашкевич, саме заради національних інтересів [44, с. 144].

Визначаючи коло майбутніх авторів (Д. Лепкий, С. Лепкий, О. Маковей, В. Масляк, П. Філяс, Г. Цеглинський, А. Чайковський та ін.),

він пропонував о. Чапельському зібрати активістів Союзу з метою обговорення основної структури часопису, а також позиціонування щодо чіткого наповнення його змісту з розподілом тематики між авторами і місячного планування «фейлєгонової» роботи [35, с. 163].

О. Барвінський був категорично проти остаточно визначеної комітетом дати виходу першого числа «Руслана» – 1 січня 1897 р. (планувалося розпочати видання 1 грудня і аyo р.), мотивуючи це так: «...тратимо якраз оден місяць, а наші противники будуть затой час воювати в «Галичаніне» і в «Ділі», в «Товаристві Ап[остола Павла] і на соборчиках, а ми будемо виждати безборонні». На початку грудня 1896 р. в одному з віденських листів до Чапельського він повідомляв, що, надіючись на грудневий вихід часопису, підготував низку «вступних» статей, «бюджетових бесід», повідомлень і заміток, а також заручився інформаційною підтримкою А. Вахнянина. Не бачив О. Барвінський і інших причин, зокрема фінансових, для перенесення виходу «Руслана», оскільки завдяки анонсам, які були заздалегідь опубліковані в українській галицькій пресі, часопис вирішила передплачувати значна кількість читачів [44, с. 144].

На сторінках часопису зафіксовано чималу кількість історичної інформації. Зокрема, цінною джерельною базою для сучасного дослід, ника громадсько-політичного, соціально-економічного, культурного життя українців Галичини є публікації приватного листування активних учасників національного руху, вміщені у «Руслані» впродовж тривалого періоду під рубрикою «Материяли до історії українськоруського життя і письменства» не лише з ініціативи О. Барвінського, а й з наданням ним до друку значної кількості самих «матеріалів».

Завдяки широкому колу опонентів насиченим у «Руслані» був блок полемічних публікацій. Це, зокрема, – гострі матеріали, спрямовані на відстоювання національної гідності перед низкою польських часописів, а також москвофільською пресою, автори якої з особливою люттю

накидалися на українські періодичні видання з яскраво артикульованою національною позицією.

Однак не можна не помітити й наявність публікацій, спрямованих на взаємні поборювання українських часописів, творчі колективи яких сповідували відмінні політичні «погляди». Автори «Діла» – політичного опонента «Руслана» –впродовж багатьох років уважно стежили і за громадсько-політичною діяльністю О. Барвінського, і за змістом «його «Русланця», вбачаючи в будь-яких його діях промахи й некомпетентність. О. Барвінський, публікуючи численні «відповіді», а в деяких випадках і «відповіді на відповіді», зауважував, що основним завданням редакції його газети, а отже, його редакторською позицією був не «хвилевий ефект» приваблення читача, не реклама демагогів, не прагнення *«поїздити по людях праці і обов'язку»*. *«Руслан»* *інакше* *понумає* *своє* *завданє*, *а* *підпираючи* *всякий* *хосенний* *почин* *на* *рідній* *ниві*, *не* *позволяє* *собі* *ані* *на* *фантастичні* *експерименти*, *ані* *на* *дітвацькі* *жарти»* [35, с. 172].

Виробивши низку принципів щодо функціонування пресового видання, організації змістового комплексу і відповідно аудиторії, стилю і форм редакторської роботи, О. Барвінський надавав при цьому великого значення думці свого читача.

Зазначимо, що О. Барвінський не тільки активно організовував видання часопису, а й був його постійним автором, налагоджував і провадив редакційну роботу, редакторсько-коректурні процеси. Співпрацю з «Русланом» він не полишав до останнього дня його виходу. «Наслідком мобілізації покликано до війська всі наші редакційні сили, а в частині також і печатні, так що видавництво «Руслана» опинилося у вельми труднім положенні і приневолене послуговувати себе помічними силами», – підкреслювалося у редакційному зверненні до читачів. Видавати якісну газету в таких умовах не було можливості. Саме тому планували зменшити її обсяг і формат, а також подавати лише ті відомості, що інформували б читачів про воєнні події, на які була «звернена бачність нашої суспільності»

і від котрих зависима також доля України». Однак через причини, що склалися внаслідок воєнних дій, редакція відмовилася від своїх планів і припинила видавати газету [41, с. 132].

Саме в цей період О. Барвінський отримав пенсійне забезпечення й надалі його пресова діяльність обмежилася лише участю в змістовому наповненні інших часописів, котрі виходили на західно-українських теренах в завершальний період існування Австро-Угорської імперії, а згодом – в умовах Польської держави.

ВИСНОВКИ

Постать науковця, освітянина, громадсько-політичного діяча Олександра Григоровича Барвінського зросла на високодуховному ґрунті роду Барвінських, більшість представників якого відзначалися подвижницькою діяльністю на ниві науки і культури України. Зважаючи на плідну та надзвичайно різнопланову діяльність О. Барвінського, один із основних векторів якої було спрямовано на просвітництво українського народу, неабиякий інтерес для дослідників представляє його видавничу та редакторську діяльність. Будучи талановитим журналістом, редактором, видавцем і головно політиком, він зумів у важких суспільно-історичних обставинах достатньо реалізувати власний творчий потенціал, проте більшість його редакторсько-видавничих проектів та публікацій у пресі є маловідомими фрагментами в історії українського книгознавства та пресології.

У проведеному дослідженні, побіжно торкаючись політичних поглядів О. Барвінського, нами розкрито проблемно-тематичні особливості його творчої діяльності, зокрема громадсько-політичну та культурологічну тематику, а також концептуальну основу творення ним української національної школи; комплексно схарактеризовано фахові засади публіцистичної та редакторсько-видавничої спадщини, що розглядаються крізь призму його наукових інтересів.

Усвідомленим початком формування громадянської позиції можна вважати членство О. Барвінського у таємній молодіжній організації «Громада», заснованій 1864 року у Тернополі, вступаючи до якої він присягнув «нічого і нікого не зрадити та ціле життя працювати тільки для свого народу». Він дотримувався цієї присяги, навчаючись на філософському факультеті Львівського університету, під час роботи на освітянській ниві на Тернопіллі, а з 1888 року – уже у Львові, і далі - усе своє свідоме життя, займаючись

науковою, публіцистичною чи видавничою діяльністю, що знайшло відображення у його творчій спадщині.

На початку політичної діяльності О. Барвінський представляв «народовців». Будучи з 1885 року був депутатом й маршалом Тернопільської повітової ради, О. Барвінський домогся того, що у Тернополі була відкрита Українська гімназія.

О. Барвінський брав активну участь у громадсько-політичному житті Галичини. Уже працюючи у Львові, впродовж 1891-1907 рр. – входив до складу австрійського парламенту, у 1894-1904 рр. був послом Галицького сойму, а в 1917 році став довічним членом австрійської Палати Панів, що стало свідченням досягнення ним вищого щабля австрійської урядової кар'єри. О. Барвінський часто виступав у парламентських дискусіях. Зокрема, намагався досягнути порозуміння з австрійським урядом й польськими політичними силами, впроваджувавши у життя політику так званої «нової ери», яка, однак, провалилася. Входив до «Руського клубу», «Клубу руських послів соймових», в якому був обраний заступником голови.

Про науковий хист, організаторський талант та авторитет у наукових колах О. Барвінського свідчить, зокрема, такий факт: за його сприяння у 1894 р. була створена у Львівському університеті кафедра української історії, куди він запросив викладати відомого історика В. Антоновича, натомість за рекомендацією якого прибув на роботу до Львова молодий історик М. Грушевський. Крім цього, за ініціативою Барвінського у 1892 р. Товариство ім. Шевченка було реорганізоване в НТШ, а його обрано головою (1893-1897). Пізніше він став головою мовної та археологічної комісії Товариства й залишався на цій посаді до кінця життя. Наукова діяльність О. Барвінського була тісно пов'язана з видавничою. За його редакції вийшли перші чотири томи «Записок НТШ».

Публіцистичну спадщину О. Барвінського, що є різножанровим відтворенням та аналітикою українського багатогранного тогодення,

вміщена у часописах «Правда», «Школьна Часопись», «Газета Школьна», «Діло», «Дзвінок», «Учитель» і головно «Руслан», можна об'єднати за домінантою тематико-проблематичних аспектів. Найбільшу групу становить громадсько-політична публіцистика, у складі якої – національна проблематика, суспільні актуальні події краю, держави, міжнародні події, котрі впливали й на інтереси народів Австро-Угорщини. Ці оригінальні за творчим стилем матеріали яскраво свідчать про непересічний хист та майстерність автора і додають штрихи до портрета не лише талановитого журналіста, публіциста, а насамперед діяча, який намагався змінювати і вдосконалювати суспільно-політичне життя українців Галичини, сприяти їх громадському та культурному розвитку, наголошуючи на потребі національного відродження української спільноти.

Серед основних тематичних блоків газетно-журнальних публікацій О. Барвінського – освітянський, що пояснюється не лише його професійним зацікавленням, а й глибоким переконанням у тому, що майбуття нації залежить, не лише від навчання, а й від виховання молоді, що має бути обов'язковою та виваженою компонентою освіти. Низку статей О. Барвінського присвячено також науці, мистецтву, красному письменству, літературознавству, бібліографії, пресо- та книгознавчому процесам. Проаналізований комплекс пресових текстів О. Барвінського дозволив нам стверджувати, що за обсягом обговорюваних проблем, рівнем журналістської майстерності виокремлюється публіцистика, вміщена на сторінках «Руслана», яка представлена переважно ситуаційно аналітичним та новинницьким жанрами.

Вирішувати складні й відповідальні завдання йому доводилося на редакторських посадах часописів «Дзвінок», «Учитель», «Записки НТШ». Зазначені часописи, створені власне за його задумом, ідеями та змістовими концепціями О. Барвінського. Окрім цього, він зреалізував надзвичайно цікавий пресовий проект – газету «Руслан», розраховану на масову аудиторію: був не лише ініціатором його заснування, а й доклав чимало

зусиль для реалізації цього задуму, запропонувавши для втілення власне бачення масової газети, зокрема, щодо комплектування редакційного портфеля, а також змістового й поліграфічного комплексів. Будучи редактором, він значною мірою спричинився і до формування змістової наповненості «Руслана», надрукувавши на його шпальтах чимало своїх актуальних у тогочасі творів. На нашу думку, феномен цього щоденного видання вимагає окремого ґрунтовного дослідження.

Упродовж усього творчого життя О. Барвінський знаходив час на реалізацію видавничих планів. Загалом, завдяки подвижницькій діяльності цієї особистості побачили світ понад сто книжкових проєктів, серед яких – підручники з літератури й історії, просвітницькі й політичні брошури, переклади важливих праць з історії та філософії. Особливо цінною була започаткована й утілена в життя (з чималими моральними та матеріальними затратами для О. Барвінського) видавнича ідея – книжкова серія «Руська Історична Бібліотека». Завдяки надзвичайній працездатності Людини, яка мала науковий талант і непересічні публіцистичні здібності, галицьке суспільство другої половини ХІХ – початку ХХ ст. отримало чималу кількість нових пресових і книжкових видань, котрі об'єднувала ідея їх натхненника і видавця О. Барвінського – працювати для національного майбуття українського народу.

Проведене дослідження переконує нас у тому, що діяльність О. Барвінського з його життєвим принципом «Жити для народу!», творча спадщина вченого, мають в собі потужні імпульси для майбутніх поколінь у справі розвитку духовної культури в умовах розбудови української Незалежної держави. А зроблені О. Барвінським висновки щодо ролі журналістики та її впливу на масову аудиторію, що він вважав одним із елементів просвітництва, та окреслені ним головні завдання «совісної» пресової діяльності редакційних колективів, котра жодним чином не має вводити в оману читача, залишаються актуальними і сьогодні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Барвінський О. Ілюстрована історія Руси од найдавніших до нинішніх часов після руских и чужих историков. Львов, 1890. 282 с.
2. Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. К.: Смолоскип, 2004. 528 с.
3. Барвінський О. Проєкт віддовження селянської посілости земельної. Руслан. Ч. 205. 13 (26) вересня 1905. С. 1.
4. Барвінський О. Проєкт віддовження селянської посілости земельної. Руслан. Ч. 206. 14 (27) вересня 1905. С. 1.
5. Барвінський О. Проєкт віддовження селянської посілости земельної. Руслан. Ч. 207. 16 (29) вересня 1905. С. 1.
6. Барвінський О. Проєкт віддовження селянської посілости земельної. Руслан. Ч. 208. 17 (30) вересня 1905. С. 1.
7. Барвінський О. Проєкт віддовження селянської посілости земельної. Руслан. Ч. 209. 18 вересня (1 жовтня) 1905. С. 1.
8. Барвінський О., Маковей О. Студинський К. В обороні правди і чести. Львів, 1911. 99 с.
9. Барвінський О. Страх перед «клерикальною» партією. Руслан. Ч. 106. 16 (2) травня 1911. С. 1.
10. Барвінський О. Чи християнська основа може довести до понехування народної справи? Руслан. Ч. 111. 21 (8) травня 1911. С. 1.
11. Барвінський О. Значіне українсько-руского народу для АвстроУгорщини. Львів: Накладом автора, 1912. 24 с.
12. Барвінський О. Недомаганя і хиби наших економічних заходів. Руслан. Ч. 62. 17 (30) марця 1905. С. 1–2.
13. Барвінський О. Чи в інтересі Австрії лежить розвиток руского народа? Руслан. Ч. 88. 27 цвітня (10 мая) 1906. С. 1–2.
14. Барвінський О. Чи в інтересі Австрії лежить розвиток руского народа? Руслан. Ч. 89. 29 цвітня (11 мая) 1906. С. 1.

15. Барвіньский Ол. Обдовження хліборобів і аграрна реформа. Передрук з «Економіста». Руслан. Ч. 230. 12 (25) жовтня 1904. С. 1–2.
16. Барвіньский Ол. Обдовження хліборобів і аграрна реформа. Передрук з «Економіста». Руслан. Ч. 231. 13 (26) жовтня 1904. С. 1.
17. Барвіньский Ол. Обдовження хліборобів і аграрна реформа. Передрук з «Економіста». Руслан. Ч. 232. 14 (27) жовтня 1904. С. 1–2.
18. Збірник праць Львівського центру періодики. Львів, 2000. Вип. 7. 596 с.
19. Промова пос. Ол. Барвіньського, виголошена в раді державній в загальній розправі бюджетовій при бюджеті міністерства просвіти д. 17 марця 1902 (Після стенографічних записок). Львів: Накладом Редакції «Руслана», 1902. 19 с.
20. Промова посла Олександра Барвіньського на 2-ім засіданню австрійської делегації в Пешті дня 27 мая 1902 при міністерстві заграничних справ. Львів: Накл. ред. «Руслана», 1902. 12 с.
21. Промова посла Олександра Барвіньського на засіданню австрійської делегації в Пешті дня 6 червня 1902 р. в розправі над бюджетом міністерства війни. Львів: Накл. ред. «Руслана», 1902. 16 с.
22. Промова п. Барвіньського виголошена в соймі дня 5-го лютого 1896 р. в генеральній дебаті над бюджетом. Львів: Накладом автора, 1896. 10 с.
23. Промова посла Барвіньського в загальній розправі бюджетовій на 22-ім засіданню краєвого сойму дня 24 марця 1899. Львів: З друкарні В. А. Шийковського, 1899. 15 с.
24. Промова посла Барвіньського в загальній розправі над бюджетом в краєвім соймі на засіданню дня 12 лютого 1897 р. Львів: Накладом Олександра Барвіньського. З друкарні В. А. Шийковського, [1897]. 7 с.
25. Промова посла Барвіньського в краєвім соймі в розправі над бюджетовою провізориєю дня 30 грудня 1898 р. Львів: Накладом редакції «Руслана». З друкарні В. А. Шийковського, 1899. 16 с.

26. Промова посла Барвіньського в краєвім Соїмі на засіданю з дня 2 мая 1900 р. в загальній розправі бюджетовій. Львів: З друкарні В. А. Шийковського, 1900. 25 с.

27. Промова посла Олександра Барвіньського в раді державній в розправі над наглим внесенем о заснованє руского університету дня 21 жовтня 1902. Львів, накл. ред. «Руслана», 1902. 14 с.

28. Промова посла Олександра Барвіньського в розправі над програмовою заявою президента міністрів д-ра Кербера в державній раді дня 25 листопада 1903 р. Львів: Накл. ред. «Руслана», 1903. 14 с.

29. Романюк М. М., Галушко М. В. Українські часописи Львова 1848-1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. Т. 1. 1848-1900 рр. Львів: Світ, 2001. 744 с.

Монографії, статті:

1. Аркуша О. Олександр Барвінський. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 18: Західно-Українська Народна Республіка: До 90-річчя утворення / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2009. С. 48–66.

2. Аркуша О. Повсякденне життя українського інтелігента у Львові кінця ХІХ – початку ХХ століття (за матеріалами фонду родини Грушкевичів). Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów miasta / Red. naukowa Kazimierz Karolczak i Łukasz T. Sroka. Kraków: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2014. Т. ІХ: Życie codzienne miasta. S. 210–243.

3. Аркуша О. Український національно-політичний рух у Галичині наприкінці 80-х років ХІХ ст. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 1997. Вип. 3–4. С. 118–139.

4. Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ століття: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. Вип. 34. С. 78-98.

5. Баран А. В. Виборча реформа в Австро-Угорській монархії 1907 р. і роль українських депутатів у її проведенні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць. 2012. № 3. С. 1–6.
6. Баран А.В. Структура (склад) українського представництва в австрійському парламенті (1897–1918 рр.). Юридичний науковий електронний журнал. №2. 2014. С.11–14.
7. Барвінський В. Досліди з поля статистики. Львів, 1901. 40 с.
8. Беляєв В., Рудницький М. Під чужими прапорами. Київ: Радянський письменник, 1956. 167 с.
9. Білик-Лиса Н. Богдан Лепкий і «Християнсько-суспільний союз». Високе небо Богдана Лепкого. Спроба антології у публіцистиці, поезії, музиці. Бережани. Тернопіль: Джура, 2001. С. 97–106.
10. Будзиновський В. Москвофільство: його причини і теорії /Політична діяльність О. Барвінського/. Львів: Накладом автора, /Б. р./.; Будзиновський В. Австрія чи Польща. Львів. Накладом автора, 1903. Хлопська політика. Том III. 119 с.
11. Васків Н. А. Українсько-єврейські відносини у політиці християнських суспільників наприкінці XIX – початку XX ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич.К.: «Видавництво «Гілея», 2014. Вип. 91 (12). С. 40–47.
12. Герета І. Олександр Барвінський та його рідний край // Олександр Барвінський (1847–1927). Матеріали конференції – Львів, 2001. С. 231-245.
13. Гречин Б. Олександр Барвінський про виховну роль рідної мови // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2001. № 4. С. 56-89.
14. Гриб О. І. Внесок Олександра Барвінського в національно-культурне відродження західноукраїнських земель наприкінці XIX – на

початку ХХ століття. Українська культура: питання історії, теорії, методики. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції студентів і молодих учених: У 2 ч. Ч. 1. / Упоряд. І. М. Цуркан. Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. С. 6–9.

15. Гриб О. І. Громадсько-просвітницька і політична діяльність Олександра Барвінського на Тернопільщині. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія Історія. Тернопіль: В-во ТНПУ, 2005. Вип. 1. С. 163–168.

16. Гриб О. І. Олександр Барвінський в громадсько-просвітницькому русі Західноукраїнських земель кінця ХІХ століття. Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Вип. 4. Серія Історія. Одеса: Астропринт, 2006. С. 66–74.

17. Домбровська Є. Епістолярна спадщина Олександра Барвінського як джерело дослідження історії української освіти і професійних учительських товариств. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2013. №5. С. 406–421.

18. Задорожний В. Учительська семінарія в Тернополі / Шляхами золотого поділля. Регіональний збірник Тернопільщини. Том І. (2-е видання) – Філадельфія, Па: НТШ в ЗСА, 1983. 423 с.

19. Кліш А. Заснування Католицького русько-народного союзу в «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. Вип. 2. Ч. 3. С. 56–59.

20. Кравець О. Дорогоцінні матеріали до нашої національної історії... / «Спомини з мого життя» Олександра Барвінського // Слово і час. 1997. № 5–6. С. 167-197.

21. Кравець О. Олександр Барвінський – будівничий української культури // Рідна школи. 1998. № 7–8. С. 56-67.

22. Кравець О. Хорватські дописувачі Олександра Барвінського. Проблеми слов'язнознавства. 2004. Вип. 54. С. 221–226.
23. Кордуба А. Жіноцтво Тернополя при праці / Шляхами золотого поділля. Регіональний збірник Тернопільщини. Том I. (2-е видання) – Філадельфія, Па: НТШ в ЗСА, 1983. 311 с.
24. Куций І. Українська науково-історична думка Галичини (1830 – 1894 рр.): рецепція національної історії. Тернопіль: Джура, 2006. 220 с.
25. Левицький І. Александр Барвінський в історії культурного движенья руского народа на Прикарпаттю. Біографічно-історичний почерк. Львів: Вид-во Старопіг. ін-ту, 1901. 36 с.
26. Лехнюк Р. Газета «Руслан» як джерело до вивчення середовища Католицького русько-народного союзу (1896–1901 рр.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка Тернопіль, 2015. Вип. 1. Ч. 1. С. 156–157.
27. Лисий В. Тернопільська філія «Просвіти» / Шляхами золотого поділля. Регіональний збірник Тернопільщини. Том II. Філадельфія, Па: НТШ в ЗСА, 1970. 267 с.
28. Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. Вип. 35–36. С. 145-167
29. Мудрий М. Галицьке русофільство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 9.: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2001. С. 198-209
30. Мудрий М. Польські ліберал-демократи та українське питання в Галичині у 80-х рр. XIX ст. / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична / Львівський державний університет ім. Івана Франка. Львів, 1997. Вип. 32. С. 99-109.

31. Павлишин С. Олександр Барвінський. Львів: Академічний експрес, 1997. 156 с.
32. Павлишин С. Пам'ять роду і народу // Дзвін. 1993. № 4-6.; її ж. Рід Барвінських в історії української культури. Вісник НТШ. 1993. Ч. 6-7. С. 78-94.
33. Романів О. Олександр Барвінський і Наукове товариство ім. Шевченка // Олександр Барвінський (1847–1927). Матеріали конференції – Львів, 2001. С. 114-118
34. Романюк М. М. Барвінський Олександр Григорович / М. М. Романюк, П. Г. Баб'як // Українська біографістика. 1996. Вип. 1. С. 65-66.
35. Романюк С. Олександр Барвінський - публіцист, редактор, видавець. Львів: ЛННБУ ім. В. Стефаника, 2009. 376 с.
36. Романюк С. Олександр Барвінський (1848-1927) - творець нової концепції української національної школи // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Львів, 2002. Вип. 10. С. 431-445.
37. Романюк С. Жанр доповіді у журналістській спадщині О. Барвінського // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Львів, 2003. Вип. 11. С. 726-735.
38. Романюк С. До історії створення часопису «Руслан» (1897 – 1914 рр.) (за рукописною спадщиною О. Барвінського) // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Львів, 2004. Вип. 12. С. 50 – 57.
39. Романюк С. З епістолярію О. Барвінського: організаційні проблеми творення народівських періодичних видань другої половини ХІХ ст. // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Львів, 2005. Вип. 13. С. 517-526.
40. Романюк С. До проблеми дослідження публіцистичної діяльності Олександра Барвінського: характеристика джерел // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Львів, 2006. Вип. 14. С. 420-435.

41. Романюк С. Редактор Олександр Барвінський: з досвіду видання часопису «Дзвфнокъ» (1890) // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 19-20 трав. 2002 р. Львів, 2002. С. 642-646.
42. Романюк С. Д. Олександр Барвінський і часопис «Правда» // Вісник Київського міжнародного університету. К., 2003. Вип. 2. С. 53-61.
43. Романюк С. «Функціонуючий мозок суспільности»: думки Олександра Барвінського про українську пресу // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24-26 жовт. 2003 р. Львів, 2003. С. 822-827.
44. Романюк С. «Гадки Подолянина о народних потребах»: публіцистика О. Барвінського в часописі «Діло» // Українська журналістика в контексті доби: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23–24 верес. 2004 р., м. Львів. Львів, 2004. С. 143 – 147.
45. Романюк С. «Наука, штука, література»: тематичний аспект публіцистики Олександра Барвінського в часописі «Руслан» (1897 – 1914 рр.)// Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 28-29 жовт. 2005 р. Львів, 2005. С. 305-310.
46. Студинський К. Наукове товариство імені Шевченка у Львові (1873–1928 рр.)// ЗНТШ. Т. СЛ. Львів, 1929. 67 с.
47. Сухий О. Степан Томашівський як представник «державницького» напрямку в українській історіографії / О. Сухий // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. Tom II // Pod redakcją Jerzego Maternickiego, Leonida Zaskilniaka. – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004. – S. 351-360
48. Сніцарчук Л. Газета «Руслан» (Львів, 1897–1914 рр.): змістовотематична модель видання. Вісник Львівського університету. Серія журналістика. Випуск 31. Львів, 2008. С. 241–250.

49. Стемпень С. Польсько-українські культурні взаємини упродовж віків. *Ї: Незалежний культурологічний часопис*, 1998. Ч. 12. С. 148–177.
50. Ступарик Б.М. Шкільництво Галичини (1772–1939). Івано-Франківськ, 1994. 143 с.
51. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті). Львів: Львівський національний університет імені І.Франка, 2003. 496 с.
52. Сухий О. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Львів: Каменярь, 1998. 132 с.
53. Тарабан В. М., Біла Н. М. Чинники формування національної свідомості та залучення українського селянства Галичини до визвольної боротьби (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2009. № 652: Держава та армія. С. 32–37.
54. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918 рр.: Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. 260 с.
55. Телешун С. Національне питання в програмах українських політичних партій в кінці ХІХ – на поч. ХХ ст. К., 1996. 129 с.
56. Тельвак В. Михайло Грушевський та Олександр Барвінський на тлі українського руху кінця ХІХ – першої третини ХХ століть. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2017. Т. 270: Праці Історично-філософської секції. С. 82–102.
57. Терещенко Ю. Причинки до історії галицького консерватизму. *Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія»* / гол. ред. Ю. І. Терещенко. К.: КДЛУ, 2000. Вип. 4. С. 11–68.

58. Франко І. Етнографічна виставка у Тернополі // Іван Франко: Збір. творів: У 50 т. Т. 46. Кн. 1.; Франко І. Руська історична бібліотека // Іван Франко: Збір. творів: У 50 т. Т. 46. Кн. 1. 247 с.

59. Чорновол І. Видатні особистості австрійського райхсрату і галицького сейму у «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського. Молода нація, 2000. №3. С.224–239.

60. Чорновол І. Олександр Барвінський у контексті своєї і нинішньої епохи // Олександр Барвінський 1847–1927. Матеріали конференції, присвяченої 150-річниці від дня народження Олександра Барвінського. Львів. 14 травня 1997 р. Львів, 2001. С. 156-178.

61. Чорновол І. Політичний реалізм Олександра Барвінського // Сучасність. 1998. № 1. С. 19-28.

62. Чорновол І. Тягар прагматизму. Олександр Барвінський // Суспільство. № 233. 2004. 17 грудня. С. 4-7

63. Чорновол І. Видатні особистості австрійського рейхсрату і галицького сейму у «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського // Альманах «Молода нація». 2000. № 3. С. 112-119

64. Чорновол І. Неопублікована частина мемуарів Олександра Барвінського // Україна в минулому. Вип. IV. Київ-Львів, 1993. С. 214-219.

65. Чорновол І. Політичні аспекти народницької історіографії: від М. Костомарова до М. Грушевського // Молода нація. Альманах. 2000. № 3. С. 26-34.

66. Чубатий М. Історія Тернополя та Тернопільщини / Шляхами золотого поділля. Регіональний збірник Тернопільщини. Том I. (2-е видання) – Філадельфія, Па: НТШ в ЗСА, 1983. 346 с.

67. Шайгородський Ю. Ж. Організація політична. Соціологія політики: Енцикл. словник / Авт.-упоряд.: В. А. Полторак, О. В. Петров, А. В. Толстоухов. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2009. С. 271.

68. Шкраб'юк П. Ми, українські радикали... (Михайло Павлик і Радикальна партія). Львів, 2012. 192 с.

69. Шляхов О. Б. Україна на шляху до індустріального суспільства (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. 244 с.
70. Шологон Л. І. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848–1914 рр.). Монографія. Івано-Франківськ: Симфонія-форте, 2015. 460 с.
71. Шологон Л. Програми політичних партій як джерело з історії українського національно-культурного руху Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2011. Вип. 20. С. 167–174.
72. Яремчук В. Українці в політичній системі Австро-Угорщини (друга пол. XIX – поч. XX ст.). Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. К., 2002. Вип. 18. С. 28–50.
73. Яремчук В. Д. Українська багатопартійність Наддніпрянської і Західної України: компаративний аналіз (1899–1918 рр.). К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 504 с.